

De Westerlauwers-Friese stedelijke muntslag in de vijftiende eeuw

Gilbert HOFSTRA*

Samenvatting – In de vijftiende eeuw sloegen zes Friese steden op eigen gezag munten. Dit artikel biedt een geactualiseerd overzicht van deze muntslag, die volledig bestond uit navolgingen van gangbare munttypes uit Groningen en de Bourgondische Nederlanden. Er zijn vier emissieperiodes (clusters 1-4) te onderscheiden. Schatvondsten en Nederlandse en Belgische bronnen tonen aan dat de Friese stadsmunten ook buiten Friesland circuleerden, maar doorgaans als minderwaardig werden beschouwd. Analyse van gebruikte muntstempels maakt een schatting van de productie mogelijk en wijst erop dat de oplagen groter waren dan eerder werd aangenomen, vooral in Bolsward en Sneek tussen 1471 en 1478. Daarnaast verduidelijkt het artikel de vaak verwarrende naamgeving en waardering van de munttypes. Het sluit af met een uitgebreide, chronologisch geordende catalogus van alle bekende exemplaren.

Summary – In the fifteenth century, six Frisian towns issued coins under their own authority. This article presents an updated survey of that coinage, which consisted entirely of imitations of widely circulating types from Groningen and the Burgundian Netherlands. Four distinct emission periods (clusters 1-4) can be identified. Hoard evidence and Dutch and Belgian written sources show that Frisian municipal coins circulated beyond Friesland, although they were generally regarded as inferior. An analysis of the dies used allows an estimate of production volumes and suggests that mint outputs were higher than previously assumed, particularly in Bolsward and Sneek between 1471 and 1478. The article also clarifies the often confusing nomenclature and valuation of the coin types. It concludes with an extensive, chronologically arranged catalogue of all known surviving specimens.

DE BASIS VOOR DIT NIEUWE OVERZICHT van door Friese steden geslagen munten werd reeds in 2008 gelegd, bij het 25-jarig jubileum van de Numismatische Kring Friesland “Mr. Jacob Dirks”. Onderdeel van dit jubileum was een kleine tentoonstelling over de Sneker stadsmunten in het Fries Scheepvaartmuseum te Sneek. Hierbij werd een flyer uitgegeven, getiteld *De Sneeker munt en haar munten*. De tekst was een door mij voor dit doel bewerkt ongepubliceerd artikel van de Sneker verzamelaar W.G. Adema.¹ Zodoende was mijn interesse voor de Friese stadsmunten gewekt. Hierna vonden er geregeld discussies plaats met Adema en de bekende Friese numismaat J.B. Westerhof,

* Onafhankelijk onderzoeker, Sneek. E-mail: argeos@hotmail.com.

¹ Adema, 2008.

over Friese stadsmunten. Al snel ontstond bij ons drieën het idee voor een publicatie over dit onderwerp. Toen het artikel bijna was afgerond, overleed in 2015 Adema, waardoor het project vooreerst stil kwam te liggen. In 2018 overleed ook Westerhof, of, zoals hij dat in zijn zelf opgestelde overlijdensbericht formuleerde, hij werd “te Burgwerd uit de handel genomen”, waardoor opnieuw vertraging ontstond. Uiteindelijk heb ik het werk kunnen voltooien en thans kan een volledig geactualiseerde inventarisatie van de vijftiende-eeuwse Friese stadsmunten aan de lezer worden gepresenteerd.

Ik draag dit artikel graag postuum op aan Adema en Westerhof, twee hartstochtelijke numismaten, wier tomeloze inzet en respectabele kennis van het onderwerp van doorslaggevend belang zijn geweest.

De tot nu toe gepubliceerde gegevens worden aangevuld met nieuwe inzichten en circulatiegegevens. Allereerst wordt ingegaan op de vier emissieperioden van dit stedelijk geld en de periodisering per stad. Vervolgens komen het al dan niet vermeende recht om munten te mogen slaan en de muntmeesters aan bod. Daarna wordt de waarde van de munten toegelicht en wordt ingegaan op de plaatsen waar deze munten zijn aangetroffen in schatvondsten en als losse vondsten. Vervolgens worden de munttypen zoals ze voorkomen in historische bronnen bestudeerd en komen de benamingen van de munttypen stuk voor stuk nader aan bod. Als laatste wordt met een stempelonderzoek een poging gedaan om meer grip te krijgen op de productieomvang.

Daarna volgt een uitgebreid catalogusdeel waarin de munttypen stuk voor stuk worden beschreven.

Inleiding

De stadsmunten van Westerlauwers Friesland (dat wil zeggen van de huidige provincie Friesland) zijn al een aantal keer onderwerp van studie geweest, met name door J. Dirks en P.O. van der Chijs, beiden al in de negentiende eeuw, en door A.T. Puister in *JMP* 1981. De laatste publicatie geldt tot nu toe als het standaardwerk voor de Friese stadsmunten, maar is inmiddels 45 jaar oud en in verschillende opzichten niet meer actueel. Zo kon na een grondige rondgang langs de verschillende collecties nog een aantal munten aan Puisters totaal worden toegevoegd. Ook de introductie van metaaldetectoren sindsdien heeft een uitbreiding van het aantal munten tot gevolg gehad. Dankzij een detectorvondst kon in 1999 zelfs de reeks muntende steden worden uitgebreid, na de ontdekking van een munt van de stad Dokkum. Verder kan er een aantal nieuw ontdekte munttypen aan de lijst worden toegevoegd. Daarnaast bleek bij bestudering van de Friese stadsmunten dat er binnen het corpus een groot aantal variaties in de muntstempels zichtbaar is. Als voorbeeld mag gelden de Sneker vlieger zonder jaartal (S1) waarvan nu zeventien exemplaren bekend zijn, geslagen met 10 verschillende voorzijdestempels en 9 *ditto* keerzijdes. Kijken we ook naar de verspreiding van schatvondsten waarin Friese stadsmunten voorkomen, dan kan

worden aangenomen dat de Friese stedelijke muntslag grootschaliger moet zijn geweest dan tot nu toe werd gedacht. Er zijn dus redenen genoeg om deze groep munten nog eens onder de loep te nemen.

Naast het opstellen van een nieuwe catalogus is getracht om aan de hand van bronnenonderzoek meer informatie over de Friese stadsmunten te vinden. Zoals: zijn de Friese stadsmunten in de historische bronnen terug te vinden? En hoe groot was de productie en verspreiding ervan ongeveer? Voor het onderzoek is geprobeerd alle bekende Friese stadsmunten te traceren en te bestuderen. De meeste munten bevinden zich in museale collecties, de rest is in particuliere handen. Daarom is begonnen met het benaderen van een aantal Europese musea met relevante numismatische collecties. Daarnaast zijn er oproepen geplaatst in verschillende media, om stukken in particulier bezit op te sporen.

De muntslag door en op naam van de Friese steden heeft uitsluitend plaatsgevonden in de vijftiende eeuw. Stadsmunten werden gemunt op gezag en onder de verantwoordelijkheid van een stedelijke overheid. Voor alle duidelijkheid: voor Friesland hebben we het dus niet over de grafelijke munten van enkele eeuwen eerder, waar de stadsnaam verwees naar de productieplaats. En ook niet over de Friese munten van de Saksische hertogen uit de periode 1498-1515 en de later te Leeuwarden geslagen provinciale munten met vermelding van de stadsnaam.

Groningen was de eerste stad in Nederland die rond 1370 op eigen gezag een stedelijke munt uitgaf. De stad behoorde formeel tot het wereldlijk gebied van de bisschop van Utrecht, maar deze verloor al spoedig zijn invloed. De economische bloei van de stad en het politieke gezag dat Groningen zich in de regio verwierf, leidden ertoe dat de stad – hoewel een formeel privilege niet bestond – het muntrecht ging uitoefenen op dezelfde voet als de omringende landsvorsten.²

Soortgelijke ontwikkelingen zijn er in de vijftiende eeuw in Friesland te zien. Ook hier had de landsheer, in dit geval de Duitse keizer *c.q.* zijn leenheer, de graaf van Holland, weinig te zeggen. Het ging zelfs zo ver dat de Friezen zijn gezag niet erkenden. Deze periode staat bekend als de Friese Vrijheid. Het ontbreken van een krachtig centraal bestuur leidde onvermijdelijk tot het ontstaan van bloedige en gewelddadige vetes, vooral tussen facties die Vetkopers en Schieringers werden genoemd. De partijstrijd was echter niet zo intensief en hevig als doorgaans wordt voorgesteld. Uit de bronnen van deze periode komt een heel ander beeld naar voren. En wel een van een Friesland waar relatieve rijkdom en rechtszekerheid te vinden waren. De partijstrijd was relatief kleinschalig en beperkte zich hoofdzakelijk tot enkele families. Ze had weinig invloed op de regionale en interregionale handel.

² Puister, 1981: 27.

Er is zelfs een demografische en economische groei te zien in Friesland, vooral waarneembaar in de steden. In de periode 1420-1480 werden de stedelijke gemeenschappen steeds zelfstandiger en ontstond er een scherpe scheiding tussen stad en platteland. Er vormde zich een maatschappelijke bovenlaag van hoofdelingen, wier macht zich concentreerde in de steden. In het Friesland van de vijftiende eeuw waren er zodoende geschikte omstandigheden aanwezig voor het volgen van het Groninger voorbeeld, wat ertoe leidde dat de steden Bolsward, Dokkum, Franeker, Leeuwarden, Sneek en Workum op eigen naam munten gingen slaan.

Emissieperioden

Uit vorige onderzoeken was al duidelijk geworden dat de vijftiende-eeuwse Friese stadsmunten geen uniforme groep vormen. Er bestaat een aantal emissieperiodes, die gescheiden wordt door jaren van stilstand.³ We spreken van clusters. Voor het ontstaan van de clusters bestaan verschillende oorzaken, zoals tijden van zilverschaarste of de uitvaardiging van een nieuwe muntordonnantie. Mogelijk dat de partijstrijd en de daaruit voortvloeiende bedreigingen en verbanden hierbij ook een rol speelden. Als de verschillende dateringen in een schema worden gezet, dan zien we de muntproductie zich in vier clusters concentreren.

[illegible]

Clustering van de stedelijke muntproductie per periode:

Cluster 1: ca. 1435-1440

Cluster 2: 1455-1457

Cluster 3: 1471-1478

Cluster 4: 1485-1494

Afkortingen: B = Bolsward, D = Dokkum, F = Franeker, L = Leeuwarden, S = Sneek en W = Workum.

ca = circa.

³ Puister, 1981: 28.

Leeuwarden

Kijken we nu naar de periodisering per stad, dan zien we dat de Leeuwarder munt drie clusters kent: cluster 1 (circa 1435-1440), cluster 3 (1471-1473) en cluster 4 (1487 en 1491-1494). De volgende munttypen werden gemunt: kromstaart met onderdelen, jager, stuiver, butken ($\frac{1}{2}$ stuiver), plak (scheisken), $\frac{1}{2}$ plak ($\frac{1}{2}$ scheisken) en vuurijzer. Leeuwarden en misschien ook Dokkum waren de eerste Friese steden die stadsmunten uitgaven (circa 1435-1440). Op 3 augustus 1426 werden de drie terpnederzettingen van Leeuwarden, te weten Oldehove, Hoek en Nijehove, in een officieel besluit door het landsbestuur van Oostergo en Westergo samengevoegd tot één geheel, dat vervolgens op 21 januari 1435 werd verenigd onder een nieuw stedelijk rechtsgebied met stadsrechten. Mogelijk vormde dit de aanleiding voor de stedelijke muntslag van Leeuwarden.

Rond het midden van het laatste decennium van de vijftiende eeuw sloot de stad Groningen een reeks verbonden met steden, hoofdelingen en andere belanghebbenden in Friesland. Deze verbonden hadden enerzijds ten doel de heersende onenigheden te beëindigen, anderzijds hoopte Groningen hiermee zijn macht in Friesland uit te breiden. Deze gang van zaken staat bekend als de *Pax Groningana*. Hiermee lijkt er een einde te komen aan de stedelijke munt van Leeuwarden.

Dokkum

Uit Dokkum is maar één munttype bekend (inmiddels met 4 exemplaren), vallend in cluster 1 (circa 1435-1440). Van der Veen ziet in deze munt, op basis van de uiterlijke overeenkomst met munten van de stad Groningen, een kromstaart uit circa 1430-1440.⁴

Bolsward

Tussen Bolsward en Sneek bestonden in de vijftiende eeuw sterke banden. Zo werd in 1455 voor drie jaar een verbond tussen beide steden gesloten.⁵ Gelijktijdig werden de (vernieuwde) stadsboeken van Bolsward (1455) en Sneek (1456) opgesteld, die sterke overeenkomsten vertoonden.⁶ Maar ook het huwelijk tussen de Sneker hoofdeling Pieter Harinxma en Rixt Goslicksdr van Juwina, de dochter van de Bolswarder hoofdeling, versterkte de banden. Deze banden maar vooral de totstandkoming van de stadsboeken lijken een aanleiding te vormen voor het – gelijktijdig – uitgeven van de eerste stadsmunten in beide steden. (In het Stadsboek werden wetten, rechtspraak en regelgeving vastgelegd, ten behoeve van een ordelijk en veilig verloop van het dagelijks leven in de stad. In de meeste Friese steden werden die in de 15^e eeuw opgesteld.)

⁴ Van der Veen, 2000.

⁵ Sipma-2, 1927-1941: 37.

⁶ Miedema, 1895: 16.

Binnen de Bolswarder munt zijn twee clusters te herkennen; cluster 2 (1455-1457) en cluster 3 (1472-1478). De volgende munttypen werden gemunt; griffioen, jager, stuiver, butken ($\frac{1}{2}$ stuiver), $\frac{1}{2}$ butken ($\frac{1}{4}$ stuiver) en plak (scheisken). In 1479 lijkt er een einde te komen aan de stadsmunt, wat waarschijnlijk verband hield met een conflict om de hegemonie van Bolsward.

Sneek

In Sneek tekenen zich drie clusters af: cluster 2 (1455-1457), cluster 3 (1476-1478) en cluster 4 (1492-1493). De volgende munttypen werden gemunt; jager, stuiver, butken ($\frac{1}{2}$ stuiver) en $\frac{1}{2}$ butken ($\frac{1}{4}$ stuiver). Over wanneer Sneek is begonnen met een stadsmunt bestaat verschil van mening tussen Puister en Van Gelder. De eerste gaat uit van circa 1470 en de laatste van circa 1455.⁷ Het vraagstuk komt er op neer in welk cluster de ongedateerde munten van Sneek moeten worden ondergebracht. Kijkend naar de Sneker munten is er een duidelijk verschil in stijl tussen de ongedateerde en gedateerde stuivers te zien. Wordt de ongedateerde stuiver naast een stuiver uit 1455 van Bolsward gehouden, dan valt meteen een sterke overeenkomst op. Dit geldt eveneens voor de Sneker kwart stuiver; hier lezen we op een aantal exemplaren de letters S - N - E - K in de kwadranten van het kruis. Op de Bolswarder kwart stuivers van 1455-1457 staan op dezelfde plaats de letters B - O - L - S of B - O - D - E. Op later gedateerde Bolswarder munten komen deze letters niet meer voor. Verder hebben de meeste wel gedateerde Sneker munten een ringetje rond het stadswapen, dat niet op de ongedateerde munten voorkomt. Puister concludeerde dan ook dat deze munten twee aparte groepen vormen.

Gezien het grote aantal stempelvarianten (10 voorzijdes, 9 keerzijdes) van de Sneker vlieger zonder jaartal (S1) lijkt het aannemelijk dat deze over meerdere jaren zijn gemunt. Naar aanleiding van het gestelde onder Bolsward gaan wij ervan uit, dat de groep ongedateerde stuivers en kwart stuivers de oudste Sneker munten zijn en dat ze rond 1455-1457 zijn uitgegeven, toen het stadsboek werd opgesteld en er sprake was van de eerder al aangehaalde banden met Bolsward. Ook voor Sneek lijkt met de *Pax Groningana* een einde te komen aan de stedelijke muntslag.

Franeker

Binnen de Franeker munt is alleen cluster 4 (1485-1492) vertegenwoordigd. De volgende munttypen werden gemunt; goudgulden, dubbele stuiver, groot (vuurijzer) en $\frac{1}{2}$ groot ($\frac{1}{2}$ vuurijzer), plak (scheisken) en $\frac{1}{2}$ plak ($\frac{1}{2}$ scheisken). Nadat Franeker in 1485 een formeel muntrecht ontving, ging de stad over tot het uitgeven van munten.

⁷ Puister, 1981: 42; Van Gelder, 2002: 206.

Workum

Van Workum is slechts één munt bekend, die qua type en stijl lijkt op de jongste stadsmunten en rond 1490 wordt gedateerd.⁸ Hiermee is Workum samen met Franeker een laatkomer binnen de Friese stedelijke muntslag. Zowel voor Franeker als Workum lijkt er een einde aan de muntslag te komen als zij op 10 oktober 1492 in het kader van de *Pax Groningana* een verbond met Groningen sluiten. De overeenkomst werd voor zowel Franeker als Workum ondertekend door de gebroeders Hottinga “*hero ende jarich hottinga, gebroeders Recht ende Raedt der steden Franicker ende Woorckum, ende Franickerdeel*”.⁹

Muntrechten

Wat vertellen de historische bronnen ons over het toekennen van muntrechten aan de Friese steden? Leeuwarden en Franeker waren de enige Friese steden die in de vijftiende eeuw een formeel muntrecht ontvingen. Leeuwarden kreeg dat in 1417 van keizer Sigismund.¹⁰

In 1478 krijgt de keizerlijke gezant Arnout van Loo een volmacht van keizer Frederik, om binnen Franeker een munt op te richten. Dit leidt op 16 april 1485 tot de benoeming van de Franeker hoofdeling Sicke Douwes Sjaerdema (1441-1487) tot muntmeester voor Franeker: “*von der Kayserlichen Majestat, eine Munthe von silver und von gulte gelt to slaen, und to machen, geordent, und gesatz haben zu Franiker in Westfrisslandt, in Westergo, und de bevolen haben dem achtbaren und strengen Zicken Ziaarden*”.¹¹

Over een formele, vijftiende-eeuwse, toekenning van het muntrecht aan Bolsward is niets bekend. In de elfde eeuw was dit wel verleend en was er in Bolsward een grafelijke munt en tol gevestigd. Misschien ging de stad er in 1455 vanuit dat dit muntrecht nog steeds geldig was.¹²

Muntmeesters

Wat betreft Friese muntmeesters en munters, hierover zijn voor Bolsward, Franeker en Sneek gegevens bekend. Een muntmeester van Bolsward is bekend door een open brief van 15 mei 1480 in het stadsbriefcopijboek van Utrecht. Hierin werd Jan van der Riet, een burger van Utrecht, beschuldigd van valsmunterij in Bolsward; “*Jan van der Riet die muntemeyster te Boelsweert plach te wesen onse ondersaet van onbehoerlike hanteeringhe die hij in derselver munte te Boelsweert ghedeane ghehad soude hebben*”.¹³ Hiervoor werd hij in Utrecht

⁸ Puister, 1981: 44.

⁹ Schwartzberg-Hohenlansberg, 1768: 754.

¹⁰ Winsemius, 1622: 240; Schwartzberg-Hohenlansberg, 1768: 400.

¹¹ Schwartzberg-Hohenlansberg, 1768: 728.

¹² Robijn, 2005: 48.

¹³ Dirks, 1846: 44-46.

vrijgesproken. Waarschijnlijk had dit incident te maken met het feit dat de munten van Bolsward als hagemunten werden gezien, en de muntmeester dus als valsemunter. Gezien het bovenstaande was Jan van der Riet in ieder geval de muntmeester van Bolsward in de periode 1472-1478.

Voor Franeker weten we dat in 1485 de keizerlijke gevolmachtigde Arnout van Loo de hoofdeling Sicke Douwes Sjaerdema tot muntmeester van Franeker heeft benoemd. Na Sickes dood, twee jaar later, is dit keizerlijk recht waarschijnlijk binnen de familie gebleven. Het kan zijn overgegaan op zijn zoon Douwe, of op zijn opvolgers als hoofdeling in Franeker, de gebroeders Hottinga, neven van Sicke. Dit is echter niet gedocumenteerd. Het symbool tussen de voeten van Johannes de Doper op de goudguldens verwijst naar de muntmeester of de houder van het muntrecht. Voor Franeker was dit een leeuwte, ontleend aan het wapen van de Sjaerdema's.

In de Sneker Recesboeken komen we aan het einde van de vijftiende eeuw naast een Sneker muntmeester ook munters tegen. Hiermee is Sneek de enige Friese stad met bewijs voor een georganiseerd muntbedrijf in de vijftiende eeuw, met een gekwalificeerde muntmeester en ander muntpersoneel. De meldingen beslaan een periode van februari 1491 tot en met januari 1495 en hebben betrekking op drie personen: Maester Arent monter, Folkert monter en Karstien monter.¹⁴ De belangrijkste melding komt uit oktober 1493: “*foer maester arent montemaester huus*”.¹⁵ Hieruit blijkt dat meester Arent de Sneker muntmeester was. Arent was in ieder geval verantwoordelijk voor de laatste emissie van de Sneker munt (1492-1494). Omdat de Recesboeken niet verder teruggaan dan 1491, kan niet uitgesloten worden dat hij ook verantwoordelijk was voor de oudere stadsmunten. Het is niet waarschijnlijk dat de Friese steden een eigen vaste muntmeester en munters in dienst hadden, vermoedelijk werd er tijdelijk een specialist geworven. Opvallend is een sterke overeenkomst tussen de munten uit de periode 1455-1478 van (buur)steden Bolsward en Sneek. Mogelijk dat beide steden gebruik maakten van dezelfde muntmeester en stempelsnijder. In de vroege en volle middeleeuwen was het gangbaar dat rondtrekkende muntmeesters en munters hun gespecialiseerde werkzaamheden in verschillende plaatsen aanboden.¹⁶ In de late middeleeuwen zien we die mobiliteit nog steeds. Voor Leeuwarden hebben we geen directe gegevens over een muntmeester. Maar wel een vermelding in het stadsboek, waarin een verwijzing staat dat er opdracht kon worden geven tot het slaan van penningen (kleingeld): “*Ende, soe die gemeente in ellick waskeers ouer den doden nyet meer schuldich is dan een penning te offeren, de welcke hier nyet zint toe bekomen, waerdoer de gemeente grootlijcken geinteresseert wort, biddende die van Leeuwarden, dat mijn Heeren*

¹⁴ Oosterhout, 1960: respectievelijk; 641, 1364, 1452, 1531, 1570, 1579, 1605, 1647, 1681, 1765, 1767 en 1816.

¹⁵ *Ibid.*: 1579.

¹⁶ Henstra, 2010: 156 en 232.

willen een goltsmit ordineren, die cleyn gelt munt".¹⁷ Deze bron komt uit de vroege zestiende eeuw, maar de regels waren waarschijnlijk ouder. Het gaat hierbij niet om de stadsmunten, maar om kleingeld, de zogenaamde (hol)penningen, welke van Leeuwarden (nog) niet bekend zijn. Van Dokkum is wel een aantal (hol)penningen bekend. Deze zijn mogelijk rond 1470-1500 uitgegeven, toen de stad onder sterke invloed stond van de stad Groningen.¹⁸

Waarde van de stadsmunten in de geldomloop

Omtrent de tarifiering van de munten binnen Friesland worden we – behoudens enkele indirecte verwijzingen – door het bewaard gebleven archiefmateriaal helaas niet met zekerheid ingelicht.

Buiten Friesland werden ze in het laatste kwart van de vijftiende eeuw vaak gezien als hagemunten of tot biljoen verklaard. In een aantal publicaties, vooral tarieflijsten, komen we de Friese stadsmunten als zodanig tegen. Bijvoorbeeld te Deventer, in 1478, waar munten van Bolsward en Sneek als hagemunten worden aangeduid: "*gelt ... zneker en bolzweerder en voir alle heggemunte van oeren renten nyet te ontfangen voir enich gelt*".¹⁹ In de Bourgondische valuatie van 20 april 1487 worden munten uit Franeker voor biljoen verklaard: "*die te Franck in Vrieslant ghemaect zijn ... die hier vore nyet vercleert en zijn, werden verboden ende gheacht voer buillon*".²⁰ Ook in de tarieflijsten van Utrecht komen we enkele vermeldingen van Friese munten tegen. In 1484: "*Voirt soe laet die raet weten ende verbiet ene yegheliken, dat nymant gean Vriesche sulveren penningen en geve noch en neme*".²¹ En in 1486: "*alle Vries gelt en sel nymant derven nemen, geven of ontfangen*".²² In 1489 ten slotte: "*alle Vries gelt en zel hier ghenen ganck hebben*".²³

Dan zijn er nog drie meldingen uit Utrecht, uit de jaren 1487 en 1488, die specifiek betrekking hebben op munten uit Franeker: "*dat nyemant sulke Franeker groten en bore noch en ontfange*", "*Franeker ... Hegemunten geslagen voer gheen gelt*" en "*francken ... dat nyemant sulke groten, half of heel, vander selver munt, een geve noch en ontfange*".²⁴

In een monetaire overeenkomst uit 1488 tussen de drie IJsselsteden en de stad Groningen wordt ook melding gemaakt van gouden munten: "*verbieden alle*

¹⁷ Telting, 1883: 264-265.

¹⁸ Pannekeet, 2014: 88.

¹⁹ Lange, 1853: 233.

²⁰ Van Gelder, 1995: 43.

²¹ Van der Chijs, 1859: 350.

²² Monde, 1846: 89.

²³ *Ibid.*: 112.

²⁴ Van der Chijs, 1859: respectievelijk 355, 358 en 358.

hegemunten ende Vriesche gelden, golt ende siluer voir gein gelt bynnen onsen steden".²⁵

Niet overal werden de Friese stadsmunten als hagemunterij of biljoen gezien; ze werden soms wel toegestaan in het lokale geldsysteem, maar dan tegen een lagere dan de nominale waarde. In enkele bronnen komen we dit tegen. De oudste melding is een oorkonde van 1462, wederom uit Deventer: "*dair die leuwe inne staet tot lenwarden gemuntet.... nyet meer gelden dan eenen halven zwarten st*".²⁶ Het gaat hierbij dus om een in Leeuwarden geslagen munt met de waarde van een halve zwarte stuiver, waarop een leeuw stond afgebeeld. Dit komt overeen met de kromstaart, die dus in lokale rekenmunt een waarde van een halve stuiver had. Opmerkelijk is dat er in Leeuwarden tussen circa 1440 en 1470, voor zover bekend, geen munten werden uitgegeven. Dat de raad in Deventer deze stukken in haar lijst opnam, geeft aan dat de Leeuwarder munten uit clusterperiode 1 op dat moment in Deventer (nog) in omloop waren.

Verder komen we in de muntvaluaties van Sint-Truiden en Luik (1477-1510) stadsmunten van Bolsward en Sneek tegen, daar getarifeerd op een vrij stabiele waarde van ongeveer 1 blank of 18 schellingen.²⁷ De waarde is vastgesteld aan de hand van de plaatselijke rekenmunt, te weten in Sint-Truiden de schelling en in Luik de sol, beide met dezelfde waarde van $\frac{1}{20}$ pond. Daarnaast werd in Luik ook de blank gebruikt, die gelijk stond aan 18 schelling. In de valuaties van Luik van 1492 en 1494 vinden we een "Boulweyder" met een waarde van 1 blank, in 1499 een munt van Bolsward met een waarde van 18 sol (dus gelijk aan beide vorige valuaties) en ten slotte in 1510 een "Boulswerder" met een waarde van 21 sol. En in de valuaties van Sint-Truiden uit 1494 en 1499 een "Bolswerts", resp. een "Boulzwerders", beide met een waarde van 18 schelling. Munten uit Sneek komen we tegen in de valuaties van Luik van 1477 en 1480, namelijk: "*Deniers de Frise ayants demy Aigle a trois couronnes*" met een waarde van 18 sol (1477) en 15 sol (1480). In 1492 en 1494 staat hier een "*Blanc dit Suekens*" gelijk aan 1 blank, in 1499 doet een "*Blan nome Soutkens*" 18 sol (dus hetzelfde), en ten slotte heeft in 1510 in Luik een "*Blan nome Soutkens*" een waarde van 21 sol. In de valuaties van Sint-Truiden vinden we in 1494 een "*Snezkarts blancken*" en in 1499 een "*Sneekarts blancken*", beide met een waarde van 18 schelling. Nijssen & Van Laere concludeerden, door het naast elkaar leggen van de lijsten uit Sint-Truiden en Luik, dat "*Soutkens, (Suekens)*" de Franse aanduiding is voor een munt uit Sneek.²⁸ Al deze bovenstaande vermeldingen moeten slaan op de Bolswarder en Sneker stuivers uit cluster 3 (1471-1478) en voor Sneek mogelijk ook uit cluster 4.

²⁵ Van der Chijs, 1855: 104-105.

²⁶ Cost Jordens, 1854: 12.

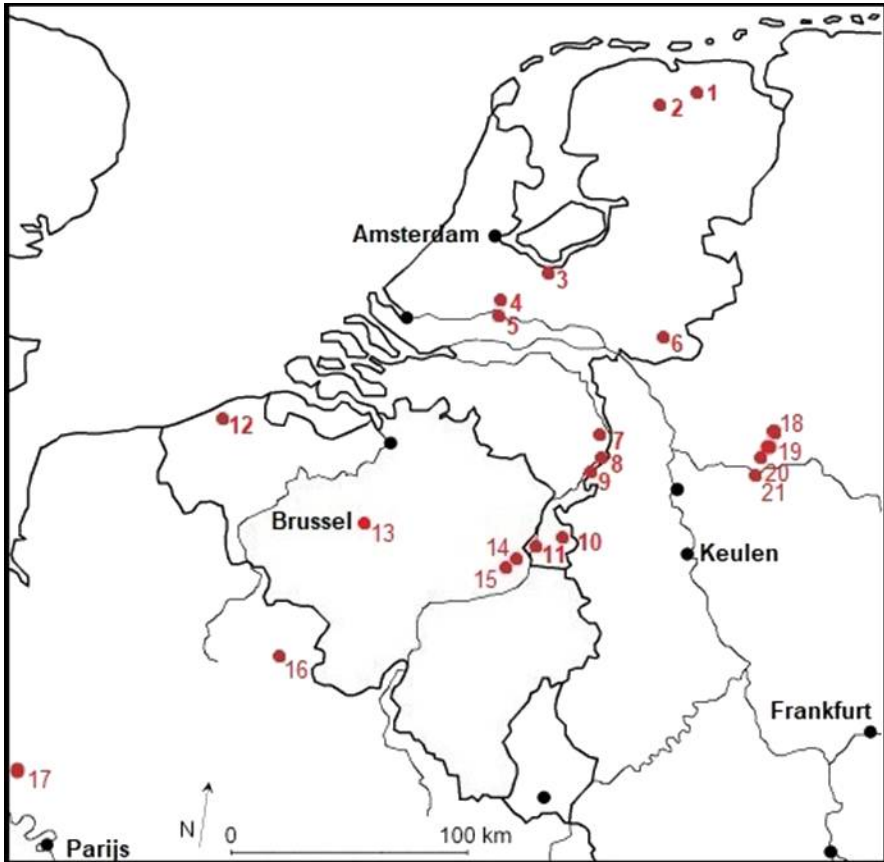
²⁷ Remouchamps, 1651; Nijssen & Van Laere, 2003: 117-122.

²⁸ Nijssen & Van Laere, 2003: 223.

Al werden de Friese stadsmunten soms ongeldig verklaard en verboden, ze vonden toch hun weg in de geldcirculatie van de Zuidelijke Nederlanden en zelfs in die van Westfalen.

Friese stadsmunten in muntvondsten

In diverse schatvondsten uit de late vijftiende en begin zestiende eeuw zijn Friese stadsmunten vertegenwoordigd. In de volgende vondsten zijn ze aangetroffen:

1. Noordhorn 1867 (*tpq* 1509): Leeuwarden, butken (halve stuiver) 1491.²⁹
2. Oostermeer 2014 (*tpq* circa 1440): Bolsward, plak zonder jaartal.³⁰

²⁹ Hooft van Iddekinge, 1869: 89.

³⁰ PAN-S-00038.

3. Bunschoten Spakenburg 2009 (*tpq* circa 1505): Leeuwarden, stuiver 1473.³¹
4. Utrecht 1972 (*tpq* 1483): Bolsward, stuiver 1474, 1476, 4 × stuiver 1477, 5 × stuiver 1478; Sneek, stuiver 1476, 4 × stuiver 1477, 3 × stuiver 1478.³²
5. Hagestein 2017 (*tpq* 1481): Bolsward, 2 × stuiver 1472, stuiver 1475, 2 × stuiver 1477, 2 × stuiver 1478; Sneek, stuiver 1476, 11 × stuiver 1477, 6 × stuiver 1478; Leeuwarden, kromstaart met Sint-Vitus circa 1435-1440, stuiver 1472.³³
6. Zelhem 1894 (*tpq* 1505): Bolsward stuiver van 1478; Sneek jager van 1492; Leeuwarden 4 × stuiver van 1487.³⁴
7. Venray 1957 (*tpq* 1481): Bolsward, stuiver 1474, 1477 en 1478; Sneek, stuiver zonder jaartal, 1477 en 1478.³⁵
8. Blerick 2011 (*tpq* 1481): Bolsward, halve stuiver 1474, stuiver 1474, 1477 en 1478; Sneek, stuiver 1477 en 1478.³⁶
9. Reuver 1849: Bolsward, scheisken 1455.³⁷
10. Hoensbroek 1924 (*tpq* 1482): Sneek, stuiver 1477; Leeuwarden, stuiver 1472.³⁸
11. Maastricht 1989 (*tpq* 1482): Bolsward, stuiver 1477; Sneek, stuiver 1477.³⁹
12. Zandvoorde 1907 (*tpq* 1482) (België): Bolsward, stuiver 1472, 1474 en 2 × 1476.⁴⁰
13. Brussel 1894 (*tpq* circa 1500): Leeuwarden, vuurijzer 1487.⁴¹
14. Nerem 1859 (*tpq* 1481-1482) (België): Bolsward, halve stuiver 1474 en 2 × stuiver 1475; Sneek, 2 × stuiver zonder jaartal.⁴²
15. Horion-Hozemont 1876 (*tpq* circa 1482) (België): Bolsward, 2 × stuiver 1474; Leeuwarden, stuiver 1472.⁴³

³¹ Mondeling mededeling van de vinder T. Nieborg.

³² Van Gelder, 1971-1972: 174.

³³ Möhring & Buis, 2023.

³⁴ Roest, 1894: 108-130.

³⁵ Van Gelder, 1958: 155.

³⁶ Benders, 2018: 103-116.

³⁷ Luys, 2023: 21.

³⁸ De Graaf, 1991: 143-166.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ De Witte, 1908: 254-264.

⁴¹ Cumont, 1894: 415-419.

⁴² Thozee, 1865: 361-388.

⁴³ Cocheteux, 1877: 215-237.

16. Avesnes 1921 (*tpq* circa 1475) (Frankrijk): Bolsward 1455, 1472; Leeuwarden 1472 en Sneek zonder jaartal, munttypen worden niet genoemd.⁴⁴
17. Feuquières 1894 (*tpq* 1477) (Frankrijk): Sneek, (munt) 1477 (sluitmunt), mogelijk meer stadsmunten.⁴⁵
18. Bork 1865 (*tpq* 1489) (Duitsland): twee onbekende munten van Leeuwarden en Sneek.⁴⁶
19. Mecklinghoven 1927/28 (*tpq* 1487) (Duitsland): Bolsward, stuiver 1455, halve stuiver 1474; Franeker, halve groot 1487; Leeuwarden, stuiver 1472; Sneek, zonder jaartal.⁴⁷
20. Recklinghausen 1917 (*tpq* 1490) (Duitsland): Sneek, twee munten zonder jaartal.⁴⁸
21. Hattingen 1851 (*tpq* 1493) (Duitsland): Bolsward, stuiver 1472.⁴⁹
22. Noord-Frankrijk (nabij de Belgische grens) 1905 (*tpq* 1477): Bolsward 2 × stuiver 1472; Sneek, stuiver zonder jaartal; Leeuwarden, stuiver 1472.⁵⁰

We kennen dus uit Nederland, België, Noord-Frankrijk en Westfalen 22 schatvondsten, waarin opgeteld 104 Friese stadsmunten voorkomen. Die 104 stuks zijn als volgt verdeeld over de steden: Bolsward 45, Sneek 43, Leeuwarden 15 en Franeker 1. Alle clusters binnen de Friese stadsmunten zijn vertegenwoordigd, maar het zwaartepunt ligt in cluster 3 (1471-1478). Wat laten deze muntvondsten ons verder zien over de Friese stadsmunten? Als eerste valt op dat munten van Dokkum en Workum volledig ontbreken en dat Franeker slechts met één exemplaar is vertegenwoordigd. De munten van Leeuwarden, maar vooral die van Sneek en Bolsward, komen het vaakst voor. Van Dokkum is maar één munttype bekend, uit circa 1430-1450: kleingeld dat in principe voor de lokale circulatie was bedoeld en dat, toen de meerderheid van deze schatvondsten werd verborgen, in het laatste kwart van de vijftiende eeuw waarschijnlijk al niet meer in omloop was. Voor Workum is zelfs maar één enkele munt bekend, afkomstig uit een oude privécollectie. Met de detector zijn ze nog niet gevonden, wat de vraag oproept in hoeverre ze überhaupt in circulatie zijn geweest.

Het zo goed als ontbreken van Franeker kan worden verklaard doordat deze stad pas vrij laat – vanaf 1485 – en voor een korte periode (tot 1492) muntte. Hierdoor hadden de munten van Franeker minder kans om buiten Friesland opgenomen

⁴⁴ Tourneur, 1922: 122.

⁴⁵ Anoniem, 1895.

⁴⁶ Ilisch, 1980: nummer 185.

⁴⁷ *Ibid.*: nummer 184.

⁴⁸ *Ibid.*: nummer 190.

⁴⁹ *Ibid.*: nummer 200.

⁵⁰ De Witte, 1906: 285-290.

te worden in de geldcirculatie. Onbekend waren ze niet, want we komen buiten Friesland in muntvaluaties en tarieflijsten meldingen van deze munten tegen.

De Friese stadsmunten vonden hun weg in de geldcirculatie, hoofdzakelijk in de periode van circa 1475 tot 1490, met het zwaartepunt in 1481-1483, getuige de sluitdata van bijna de helft van alle schatvondsten. De munten lijken dus vooral gebruikt te zijn in een periode van ruim 15 jaar, met een levensduur van minder dan 10 jaar. Sommige munten hebben een langere levensduur gehad. Zo komen we in de muntschat van Mecklinghoven (1487) munten uit 1455 tegen. Drie muntvondsten, waarschijnlijk omloopschatten, hebben een sluitdatum vanaf circa 1505. Deze tonen aan dat Friese munten toen nog steeds in omloop waren, waarschijnlijk bij gebrek aan (betrouwbaar) kleingeld. Ondanks het geringe aantal Friese stadsmunten dat in de muntvondsten voorkomt lijkt het erop dat die van Leeuwarden en vooral die van Bolsward en Sneek, in vrij grote aantallen zijn gemunt en zodoende terecht konden komen in de geldcirculatie van de Zuidelijke Nederlanden en die van Westfalen. Dit wordt mede bevestigd door de reeds besproken vermelding van Friese stedelijke munten in de verschillende muntvaluaties en tarieflijsten. Onderzoek naar de verschillende gebruikte stempels laat eveneens zien dat sommige types in behoorlijke aantallen moeten zijn aangemunt.

De verspreiding van een 70-tal losse vondsten, vooral detectorvondsten, ondersteunt dit beeld nader. Deze vondstgegevens zijn afkomstig uit NUMIS, PAN, Forums en mondelinge mededelingen. Hierbij zien we, logischerwijs, dat de meeste exemplaren (44) uit Friesland zelf komen. Maar de rest is verspreid over Nederland gevonden: Noord-Holland 6, Gelderland 4, Groningen 3, Utrecht 3, Limburg 3, Zuid Holland 2, Overijssel 1, Zeeland 1 en ten slotte nog 3 exemplaren uit Frankrijk. Dat de vindplaatsen van losse vondsten een totaal ander beeld laten zien dan schatvondsten (die met name buiten Friesland zijn gevonden) toont aan dat deze munten buiten Friesland vrijwel niet in de circulatie voorkwamen en daar eerder terecht zijn gekomen via handelaars en reizigers.

Hoe de Friese stadsmunten in de schatten terecht zijn gekomen valt niet met zekerheid te zeggen. Het kan zijn dat de eigenaar geen lokale bewoner was, of hij was een handelaar met connecties in het Noorden, die een betaling had ontvangen in de daar circulerende muntsoorten.⁵¹ Peter Ilisch veronderstelt in zijn onderzoek naar muntvondsten in Westfalen, dat een koopman die van Nederland naar Westfalen kwam, waarschijnlijk ook het geld meenam dat in Nederland in omloop was. Hierdoor werden de Nederlandse en Vlaamse munten opgenomen in de muntcirculatie van Westfalen.⁵² Een andere mogelijkheid zou kunnen zijn dat sommige munten afkomstig waren van rondtrekkende huurlingen die in Friesland actief waren geweest in verband met de strijd om de Friese Vrijheid.

⁵¹ Benders, 2018: 110.

⁵² Ilisch, 1980: nummer 53.

Verschillende munttypen in historische bronnen

Binnen de Friese stadsmunten zijn geen eigen types te herkennen, het waren alle imitaties van gangbare munttypes. De belangrijkste reden hiervoor was dat deze munten zonder al te veel op te vallen tussen soortgenoten in het muntverkeer moesten circuleren. Uit geen van de Friese muntsteden zijn muntmeester-instructies of rekeningen bewaard gebleven. Voor informatie over munttypes en hun waarden moeten we derhalve op zoek naar andere bronnen uit de vijftiende eeuw. Wat hierbij niet uit het oog mag worden verloren is dat deze bronnen lokaal werden opgemaakt en gebruikt. In die tijd waren er veel verschillende muntsoorten met verschillende waarden in omloop. Via tarieflijsten werd het gebruik van deze munten geregeld. Veel munten hadden toen nog geen officiële namen, of deze waren nauwelijks algemeen bekend. De meeste benamingen ontstonden in de praktijk en waren afgeleid van elementen op de munt of verwezen naar de herkomst ervan. Bijvoorbeeld de vlieger, welke benaming was afgeleid van de dubbele sterling ($\frac{2}{3}$ adelaarsgroot), een dertiende-eeuwse munt uit Henegouwen. Hierop is een adelaar afgebeeld met gespreide vleugels, die lijkt te vliegen. In de volksmond werden ze “*Fliegeren*” genoemd.

Minder gangbare of vreemde munten werden meestal duidelijk omschreven. Een voorbeeld is de benaming “*Davids Jager*”, een imitatie van de Groningse jager door de Utrechtse bisschop David van Bourgondië. Ditzelfde is te zien bij Friese stadsmunten. Zo lezen we in Deventer “*gelt van Zneker en Bolzweerder*”. De verschillende munttypen werden met hun lokale naam en waarde in de tarieflijsten opgenomen. Hoe ze eventueel in de plaatsen van herkomst heetten, was niet relevant. In de Friese bronnen hebben we ook te maken met schrijfvarianten, door het gebruik van de Nederlandse en Friese schrijfwijzen door elkaar. Zo staan in het Sneker stadsboek *Vleemsch* en *Flaemsche* op dezelfde pagina.

Tegenwoordig zijn de namen voor de Friese stadsmunten vooral gebaseerd op de uiterlijke overeenkomsten met munten uit Groningen en Bourgondië, maar deze komen in de Friese historische bronnen bijna niet voor. Puister veronderstelde dat de meeste stadsmunten min of meer slaafse navolgingen van munten uit de stad Groningen waren en, tegen het einde van de vijftiende eeuw, ook van die van de Bourgondische Nederlanden.⁵³ Stuurman kwam tot de conclusie dat de stad Groningen meer invloed had op de Friese stadsmunten dan de Bourgondische Nederlanden.⁵⁴ Hun voorgangers Dirks en Van der Chijs zagen in de meeste munttypes stuivers, met daarnaast het vuurijzer en de griffioen. Ook Ilisch liep tegen hetzelfde probleem aan, namelijk dat de muntnamen in de literatuur meestal hypothetisch zijn.⁵⁵ In de bronnen kunnen voorkomende muntnamen echter niet of met onzekerheid gekoppeld worden aan de muntsoorten.

⁵³ Puister, 1981: 28.

⁵⁴ Stuurman, 2001: 95.

⁵⁵ Ilisch, 1980: 48.

Henstra is daarom van mening dat de door Puister gebruikte naamgeving van vijftiende-eeuwse Friese munten op een aantal plaatsen behoort te worden herzien.⁵⁶ Het is te eenvoudig om munten te benoemen op grond van geïmiteerde uiterlijke kenmerken alleen. Een belangrijke aanwijzing over de naamgeving is te vinden in de Bourgondische brief van Karel de Stoute uit 1476.⁵⁷ Hierin worden de imitatie-stuivers van Bolsward, Leeuwarden en Sneek verboden. Verder is er een tarieflijst uit Utrecht (1491) “*Voert laet die Raet weten dat men tot Franeker nyewe Stuvers geslagen heeft, gelyck oft Bommelaers waeren, die soe goet niet zyn, daeromme verbieth men die penninck als gheen gelt worden verboden*”.⁵⁸ Uit deze bronnen kan worden afgeleid dat een aantal Friese munten werd gezien als imitaties van de Bourgondische stuiver, die toen ook de standaardmunt was van het belangrijke Friese landsdeel Westergo.

In 1498 komt er aan de reeds stilgevallen Friese stedelijke muntslag ook formeel een definitief einde, nadat de Saksische hertog Albrecht van Saksen kans ziet om een krachtig landsbestuur in Friesland te vestigen. Daarna lieten de Saksische hertogen in Sneek en later in Leeuwarden munten op hun eigen naam uitgeven, gevolgd door een Friese munthervorming in 1505. Hierbij werden alle Friese munten ongeldig verklaard en de nog in omloop zijnde uit de circulatie gehaald. Toch lijken de Friese stadsmunten elders nog enige tijd in omloop te zijn gebleven. In de muntvondsten van Bunschoten, Zelhem (*tpq* 1505) en Noordhorn (*tpq* 1509) komen ze nog voor. En dan is er nog de al eerder aangehaalde muntvaluatie van november 1510 uit Luik, waarin munten van Bolsward en Sneek werden genoemd. Er kan dus niet zomaar gesteld worden dat de Friese munttypes ‘slaafse’ navolgingen zijn van – of onder invloed stonden van – Groningen of Bourgondië. Het geheel ligt complexer en lijkt onder andere verband te houden met de monetaire ontwikkelingen, met verschillende rekengeldstelsels in de Friese landstreken Oostergo en Westergo, en mogelijk ook met de partijstrijd in het Friese.

De munttypen nader bekeken

In de vijftiende-eeuwse Friese bronnen komen we een groot aantal munten tegen, die aan de hand van hun waarde en datering mogelijk kunnen worden gekoppeld aan de stadsmunten. De door Puister ‘vlieger’ genoemde munten komen in ieder geval in deze bronnen niet voor. Wel een groot aantal andere muntnamen. In Oostergo is volgens Henstra de ‘philippus’ een belangrijke kandidaat als Friese stadsmunt.⁵⁹ In Westergo kwam deze munt bijna niet voor, hier is vooral sprake van stuivers, die in Westergo de standaardmunt waren. Hieronder wordt in het kort een aantal van deze munttypes toegelicht; de hier gebruikte benamingen worden ook in de catalogus gehanteerd.

⁵⁶ Henstra, 2010: 251.

⁵⁷ Spufford, 1970: 124-125.

⁵⁸ Van der Chijs, 1859: 361.

⁵⁹ Henstra, 2010: 251.

Butken

Butkens worden in de Friese bronnen vanaf 1434 enkele malen genoemd. Van Gelder stelt dat het butken in de tweede helft van de vijftiende eeuw geen reële munt meer was, maar de rekeneenheid voor een halve stuiver, welke gelijk stond aan de Vlaamse groot.⁶⁰ De oudste melding, van 22 september 1434, heeft betrekking op de verkoop en verhuur van land door het klooster van Lidlum “*den klinckard foer fyower ende twintich butken to betalyane*”.⁶¹ Het half butken was in Friesland in ieder geval rond 1455 wel een reële munt. Volgens de stadsboeken van Bolsward (1455) en Sneek (1456) ontving de stadsbode als betaling een half butken, “een half butthien” en “een half botghen”.⁶² Uit andere bronnen blijkt dat het butken en de flaemsche/vleemsche juist niet dezelfde, maar verschillende waardes vertegenwoordigden. Zo lezen we in een oorkonde uit Bozum van 1478 “*Klinkert toe rekenyen foer fouter ende twentich buttijen*” en in een oorkonde uit Sneek van 1477: “*den klickert tho recknyen voer sexteen flaemsk*”.⁶³ De verschillende waardes gelden ook voor het half flaemsche en het half butken. In een bron worden zij naast elkaar genoemd: het gaat om een overeenkomst uit 1474 over het schutgeld voor de sluis bij Exmorra “*elke reyse jeff schip jaen to schut jeld dien schutter een half butthien ende alla oer lioede een half flaemske*”.⁶⁴ Het gaat hier dus om twee verschillende munten, met hun eigen waarden. Door de Friese steden werden stadsmunten geslagen, die tegenwoordig halve en kwart stuivers (vliegers) worden genoemd. Het lijkt aannemelijk dat deze munten lokaal butken en half butken werden genoemd. Waarschijnlijk niet toevallig valt de datering van de oudst bekende kwart stuiver (vlieger) van Bolsward gelijk met de oudste melding van een halve butken.⁶⁵

Goudgulden

In de Friese bronnen worden verschillende soorten gouden munten vermeld. Het gaat dan vooral over rijns gulden, kortweg ‘gulden’ genoemd. Er is een groep goudgulden die door verschillende auteurs wordt toegeschreven aan Franeker. In de herfst van 1418 gaf koning Sigismund de rijksmunt in Frankfurt opdracht tot het produceren van een nieuw type goudgulden, met op de keerzijde de rijksappel, de zogenaamde ‘apfelgulden’. Al snel werd deze gulden door andere munthuizen geïmiteerd. De toeschrijving aan Franeker is gebaseerd op drie aanwijzingen. Als eerste de toekenning in 1485 van het muntrecht aan Franeker “*eine Munthe von silver und von gulte gelt to slaen, und to machen*”.⁶⁶

⁶⁰ Van Gelder, 1969-1970: 117-122.

⁶¹ Sipma-1, 1927-1941: 64.

⁶² Telting, 1883: 13 en 69.

⁶³ Sipma-1, 1927-1941: respectievelijk 293 en 276.

⁶⁴ Sipma-2, 1927-1941: 78.

⁶⁵ Telting, 1883: 13.

⁶⁶ Schwartzenberg-Hohenlansberg, 1768: 727.

De tweede aanwijzing is een klein leeuwtje tussen de voeten van Johannes de Doper, dat verwijst naar de muntmeester of de houder van het muntrecht. In Franeker was dit Sicke Douwes Sjaerdema, in wiens familiewapen een leeuw staat. De laatste aanwijzing is de afkorting FRA(N) voor Franeker. In verband met het leeuwtje en het Leeuwarder muntrecht werd deze munt in het verleden ook wel toegeschreven aan Leeuwarden. In dat geval is de afkorting FRA(N) echter moeilijk te verklaren. Dat het hierbij niet gaat om een gulden uit Frankfurt, maar om een Nederlandse imitatie, bewijst een plakkaat uit Frankfurt van 1497. Hierin wordt gewaarschuwd voor slechte Nederlandse goudgulden, met daarbij een afbeelding van een aan Franeker toegeschreven goudgulden.⁶⁷ Ook in Utrecht werd in een plakkaat melding gemaakt van valse goudgulden “*Van den valschen munten; guldens die gemunt sijn opten Vranckvoertschen slach, tusschen tsant Jans been beneden staende een schilt mit een leeu*”.⁶⁸ Dan is er nog het muntverbond uit 1488 tussen de IJsselsteden en de stad Groningen.⁶⁹ Hierin werden alle Friese munten, zowel van goud als zilver, verboden: “*oick salmen verbieden alle hegemunten ende Vriesche gelden, golt ende siluer voir gein gelt bynnen onsen steden*”. We kunnen dus met zekerheid stellen dat in Friesland gouden munten werden gemunt, welke met grote waarschijnlijkheid toegeschreven kunnen worden aan Franeker. Gezien het bovenstaande moet dit dan waarschijnlijk in de periode 1485-1490 zijn gebeurd.

Griffioen

Griffioenen komen in de Friese bronnen niet voor. De beide thans als zodanig benoemde munten van Bolsward (B1 en B2) zijn naar Luiks voorbeeld geslagen en niet, zoals Puister veronderstelde, naar Bourgondisch voorbeeld.⁷⁰ De Luikse griffioenen werden eind veertiende, begin vijftiende eeuw uitgegeven. Hiermee moeten B1 en B2 ouder zijn dan circa 1490, zoals Puister nog dacht. De meeste munten van Bolsward zijn vanaf 1455 gedateerd, het lijkt daarom aannemelijk dat deze ongedateerde griffioenen iets jonger zijn dan 1455. Deze twee Bolswarder stukken verschillen sterk van elkaar in afbeelding, maar ook in diameter en gewicht. Gezien het formaat en gewicht hebben we hier waarschijnlijk te maken met een hele en een halve griffioen. Echter, gezien de afwijkende afbeeldingen kan het ook gaan om twee verschillende emissies. Meer valt er helaas niet over te zeggen.

Jager

De jager, een dubbele stuiver, werd in 1455 door Groningen ingevoerd. In de Friese bronnen is een klein aantal verwijzingen naar jagers gevonden; deze dateren allemaal uit het laatste kwart van de vijftiende eeuw. Het gaat hierbij

⁶⁷ Weschke, Hagen-Jahnke & Schmidt, 1982.

⁶⁸ Enkelaar, 1927: 44-45.

⁶⁹ Van der Chijs, 1855: 104-105.

⁷⁰ Puister, 1986: 31.

om vermeldingen in vijf Leeuwarder testamenten (1476, 1480, 1481, 1492, 1493).⁷¹ Hieruit kan de waarde van de jager worden afgeleid. In de testamenten wordt gesproken over schenkingen aan priesters, “*den opperpryster een stoter; ende de andere prysters elk een jager*”.⁷² De stoter was 2½ stuiver waard, meer dan de jager, die hier waarschijnlijk de genoemde waarde van twee stuivers had. Twee andere meldingen hebben betrekking op jagers van buiten Friesland en zijn te vinden in de Sneker Recesboeken. Hierin vinden we Davids jagers die zijn gemunt, naar voorbeeld van Groningen, door bisschop David van Bourgondië uit Utrecht. Opvallend is dat deze Davids jager als minderwaardig werd gezien aan de Friese jager. We lezen namelijk in 1491 “*sextien dauids Jaghers voer den golden*”, en in 1492 “*dauids Jaghers voer en braspennigh toe rekenen*”.⁷³ Hiermee is deze Davids jager dus geen twee, maar 1¼ stuiver waard. Dankzij een detectorvondst uit 1985, is in ieder geval bekend dat Bolsward in 1457 een halve jager uitgaf (B10). Deze is kleiner dan de jagers en heeft een iets afwijkende afbeelding.

Kromstaart (Oostergose grata)

In de Friese bronnen wordt de kromstaart niet vermeld. Deze munt werd in de vijftiende eeuw in veel gebieden de rekeneenheid van het lokale geldstelsel, met meestal de waarde van een halve stuiver. Voor Groningen wordt verondersteld dat de kromstaart tot in 1437 het voornaamste zilverstuk was.⁷⁴ Henstra vermoedt dat de kromstaart gelijk is aan de Oostergose grata (= groot), een rekenmunt die gelijkwaardig was aan de oude Vlaamse groot.⁷⁵ In de bronnen buiten Friesland komen we de eerdergenoemde verwijzing van 1462 uit Deventer tegen, die betrekking heeft op een kromstaart van Leeuwarden.

Een kromstaart uit Leeuwarden (L1), aanwezig in de muntschat Hagestein 2017, is een aparte vermelding waard. Deze munt sluit aan bij de Sint-Vitusverering te Leeuwarden en is uniek in zijn soort. Het gaat hierbij om een muntstuk, waarbij de leeuw verschillende betekenissen krijgt. Als kenmerk voor een erkend betaalmiddel, als symbool voor de heilige Vitus en mogelijk ook voor Leeuwarden en haar latere stadswapen.⁷⁶ Dat het hierbij gaat om een munt uit Leeuwarden is te lezen op de munt zelf: MONET NOVA DE LEWERDENSIS. Wat deze munt zo bijzonder maakt is het omschrift op de keerzijde, rond een leeuw; MONETA SANCTE VITI MART'. Met VITI wordt de heilige Vitus bedoeld en MART' is de afkorting van martyris, een verwijzing naar de marteldood die de heilige stierf.⁷⁷

⁷¹ Verhoeven, Mol & Bremer, 1994: 036, 037, 041, 045 en 053.

⁷² *Ibid.*: 037.

⁷³ Oosterhout, 1960: respectievelijk 44 en 103.

⁷⁴ Van Gelder, 1982: 41.

⁷⁵ Henstra, 2010: 250.

⁷⁶ Noomen, 1990.

⁷⁷ Möhring & Buis, 2023.

Philippus

In 1454 begon Groningen met de productie van een eigen standaardmunt, de zogenaamde ‘stadsvlieger of Groninger stuiver’, die ook wel werd aangeduid als ‘philippus’ of ‘zwarte stuiver’.⁷⁸ De waarde van deze stadsvlieger was bij invoering gelijk aan die van een philippus braspenning en kwam bovendien overeen met die van de oude Vlaamse groot, de vorige standaardmunt van Groningen. Het lijkt erop dat ook in het dichtbij Groningen gelegen Oostergo de ‘philippus’ als standaardmunt geleidelijk de voorkeur verkreeg boven de Oostergose grata. Volgens Henstra werden in Oostergo de Leeuwarder munten die door Puister ‘vlieger’ worden genoemd, aangeduid met ‘philippus’.⁷⁹ Een bron doet vermoeden dat er ook een halve ‘philippus’ bestond. Het gaat hierbij om het tolgeld bij de sluis van Oostermeer (Oostergo) uit 1493: “*vander tollen dat is van een rynschip jeff merra oerhael philippus dat brouwrcyp een philippus die haele schuut een hael philippus*”.⁸⁰ In de vijftiende-eeuwse Friese bronnen, vooral in testamenten uit Oostergo, wordt de ‘philippus’ een aantal keer vermeld. Opvallend is dat het hierbij meestal gaat om schenkingen aan een kerk of een priester. In dit verband wordt ook de ‘vlaemsch / flaemsch’ geregeld genoemd, maar dan met name in Westergo. Deze munten lijken een vergelijkbare waarde te vertegenwoordigen. Als voorbeelden Leeuwarden (Oostergo) 1493: “*Leowerdera sindstoel elk tzercke een philippus ende elk prester een philippus*” en Dronrijp (Westergo) 1476: “*eelka tzerka in Mennaldemadeel II flaemsk, ende eelka prester een flaemsk*”.⁸¹ Vanaf circa 1500 wordt bij vergelijkbare schenkingen gesproken van stuivers en stoters. De ‘philippus’ komt dus vooral in Oostergo voor en zo goed als niet in Westergo. Bij de in Westergo genoemde ‘philippus’ gaat het eigenlijk altijd om de Bourgondische ‘philippus stuiver’ of ‘philippus gulden’.

Plak of het ‘scheisken’ en de ‘scubbe’

In de meeste Friese steden komen we een klein muntje tegen, dat heden ten dage als plak wordt aangeduid. Tegenwoordig worden ze geregeld met metaaldetectoren gevonden. Door de muntontwaarding in de vijftiende eeuw werd de plak een pasmuntje. In Groningen had de plak in de tweede helft van de vijftiende eeuw een waarde van 1/2 stuiver. In de Friese bronnen komt de plak niet voor, maar wel een muntje met dezelfde waarde, het scheisken. De oudste melding, een landverkoop bij Leeuwarden, komt uit 1443.⁸² Een melding uit 1466 heeft betrekking op de te betalen tol voor het passeren van een sluis in de Hemdijk:

⁷⁸ Henstra, 2010: 248-249.

⁷⁹ *Ibid.*: 251.

⁸⁰ Sipma-2, 1927-1941: 085.

⁸¹ Sipma-1, 1927-1941: 398; Verhoeven, Mol & Bremer, 1994: 036.

⁸² Sipma-1, 1927-1941: 091.

“*schip tollen ... toe nijmen een scheisken*”.⁸³ In Friesland was het scheisken een pasmuntje van $\frac{1}{6}$ stuiver en in latere eeuwen was scheisken de benaming voor een duit ter waarde van $\frac{1}{8}$ stuiver.

Omdat niet alle door de Friese steden geslagen plakken gedateerd zijn, kunnen we geen exacte begindatering geven. Ze komen waarschijnlijk voor vanaf circa 1450, als pasmunt in het geldsysteem met de Friese stadsmunten.

Puister herkent ook nog een halve plak, deze heeft ten opzichte van de hele plak als voornaamste uiterlijke verschil een kort kruis op de keerzijde. Ook hier geldt weer dat deze muntnaam in de Friese bronnen niet voorkomt. Er is wel een muntje met vergelijkbare waarde te vinden, de ‘scubbe’. In de bronnen is een melding van een ‘scubbe’ gevonden (1476 Aalsum); deze geeft belangrijke informatie over de waarde: “*dijn klinkert voer XII stuferen ende dijn stuwer voer tolef scubben toe bitellien*”.⁸⁴

Stuiver

In de onderzochte Friese bronnen komt de naam vlieger voor stadsmunten nergens voor. Het waren eigenlijk lokale imitaties van stuivers, Van der Chijs noemde deze munten daarom schelling of stuiver. Vanaf 1454 geeft Groningen een eigen standaardmunt uit, de zogenaamde ‘stadsvlieger’, ook wel ‘philippus’.⁸⁵

In Westergo zien we dat in de tweede helft van de vijftiende eeuw de Bourgondische ‘witte stuiver’ de rekeneenheid werd. De ‘witte stuiver’ werd vaak met lager zilveragehalte geïmiteerd en daarom meestal aangeduid als ‘zwarte stuiver’. Stuivers worden dikwijls in de Friese bronnen vermeld. Uit die meldingen valt in de regel niet op te maken of het gaat om een witte of zwarte stuiver. Vaak is er gewoon sprake van een stuiver, soms met een toevoeging zoals Phillips, Brabantse of Karolus stuiver. De stuiver was een universeel gebruikte munt, die verder geen uitleg nodig had. Een aantal bronnen vertelt iets over de waarde die de stuiver in Friesland had. Een koopakte uit 1455 van land bij Bolsward: “*den clinckert rekeneth by tolof hwyte stuvers oft sexteen flaemsch oft payment*”.⁸⁶ In dit geval is er sprake van de Bourgondische ‘witte stuiver’. In een akte uit Marssum van 1465 luidt het: “*den rinsguldena thoe reeknien foer twintich stuvers*”.⁸⁷ En ten slotte de eerdergenoemde akte van 1476 uit Aalsum: “*dijn klinkert voer XII stuferen ende dijn stuwer voer tolef scubben toe bitellien*”.⁸⁸ Uit het bovenstaande kunnen de volgende waarden worden afgeleid; 1 klinkert = 12 stuivers en 1 stuiver = 12 scubbe of 6 scheisken.

⁸³ Sipma-2, 1927-1941: 065.

⁸⁴ Sipma-1, 1927-1941: 266.

⁸⁵ Henstra, 2010: 249.

⁸⁶ Vries, 1977: 019.

⁸⁷ Sipma-1, 1927-1941: 177.

⁸⁸ *Ibid.*: 266.

Vlaemsch / Flaemsch en groot

In de Friese bronnen uit de vijftiende eeuw komt een groep munten voor onder de naam ‘vlaemsch’ of ‘flaemsch’, met nog een heel scala aan andere schrijfwijzen. Als er ‘oude’ voor staat, of ‘groot’ achter wordt toegevoegd, dan wordt hiermee de Vlaamse groot bedoeld. Het lijkt erop dat zo wordt geprobeerd een onderscheid aan te geven tussen twee verschillende munttypes, de Vlaamse groot en een andere munt, mogelijk van de Friese steden.

Het Sneker stadsboek uit 1456 geeft een aantal duidelijke antwoorden op het verschil tussen deze beide munttypes. Hieruit kan worden opgemaakt dat de ‘vlaemsch/flaemsch’, zonder een toevoeging, een en dezelfde munt is. In artikel 144 is te lezen dat de stadsschrijver voor het inschrijven van een burger een vast tarief krijgt: *“wie ... borgher werdden wil, ist een geboren Vriese, die zal gheuen een halue gulden klinckert der stadt, ende den Schryuer enen Flemsche, ende ist een Duytsche, die zal gheuen enen gulden klinckert ofte XX olde Flemsche, ende den Schryuer eenen Vleemsche”*.⁸⁹ Maar uit dit Sneker stadsboek blijkt ook dat de ‘vlaemsch/flaemsch’ waarbij de toevoeging oude staat, een andere munt is dan die zonder deze toevoeging. Waar we net in artikel 144 lazen dat *“enen gulden klinckert ofte XX olde flemsche”* waard is, staat in artikel 245: *“den klinckert sal men betalen met XVI vlaems”*.⁹⁰ Een koopakte uit 1455 van land bij Bolsward vertelt ons nog wat meer over de waarde van de ‘vlaemsch/flaemsch’.⁹¹ Hierin is te lezen dat *“den clinckert rekeneth by tolofwhyte stuuers ofta sexteen flaemsch ofta payment”*. Belangrijker is dat hier duidelijk een verschil wordt aangegeven tussen de waarde van de witte stuiver en de flaemsch. Hieruit valt dus op te maken dat een klinkert 20 Vlaamse groten, dan wel 16 ‘vlaemsch/flaemsch’, ofwel 12 (witte) stuivers waard was. De ‘vlaemsch / flaemsch’ was dus minder waard dan de officiële (witte) stuiver, terwijl de groot nog ongeveer een waarde van een halve stuiver had.

Daarnaast kwam er in de Friese bronnen vanaf 1451 ook nog een halve flaemsch voor: *“soe schill men jaen elck een ald schamel mensche een butken, dae ore elck een hael flaemshe”*.⁹² De Vlaamse groot zelf verdwijnt aan het eind van de vijftiende eeuw. Hierna komen we nog twee munttypes met de naam groot tegen: in 1480 onder Maria van Bourgondië en onder Philips de Schone de “Groot met de M”; deze werd in de Bourgondische ordonnantie van 1485 vervangen door de groot met een klimmende of naar links gaande leeuw, naar voorbeeld van het half vuurijzer.⁹³ In Franeker zien we vanaf 1485 munten die aan deze beschrijving voldoen. Deze werden door Puister ten onrechte vuur-

⁸⁹ Telting, 1883: 107.

⁹⁰ *Ibid.*: 134.

⁹¹ Vries, 1977: 019.

⁹² Verhoeven, Mol & Bremer, 1994: 014.

⁹³ Van Kuyk, 1947: 87-88.

ijzers genoemd. Dat deze groten door Franeker werden gemunt, wordt bevestigd door vier historische bronnen van buiten Friesland. De Bourgondische valuatie van 20 april 1487: “*Item alle grootkens ... ende oec die ghene die te Franck in Vrieslant ghemaect zijn ... die hier vore nyet vercleert en zijn, werden verboden ende gheacht voer buillon*”.⁹⁴ De andere bronnen zijn drie tarieflijsten van Utrecht, eerst die uit 1487: “*Alsoe nyewe groten geslaghen worden tot Franeker, gelyck onse genadichs Heren nyewe groten, die erger syn, dan sy behoren, soe lat die raet weten, dat nyemant sulke Franeker groten en bore noch en ontfange*”.⁹⁵ En nog twee keer in 1488: “*nyewe roten geslaghen syn te Lymborch francken ende van myn vrouw van Essen, die niet soe goet en syn als sy behoeren te wesen, soe waercuwet die raet enen yegelyken, ende gebiet, dat nyemant sulke groten, half of heel, vander selver munt, een geve noch en ontfange*” en “*Franeker, Limborchsche, Hessensce ende alle andere groetgens op Hegemunten geslagen voer gheen gelt*”.⁹⁶ Hoe deze munten in Friesland zelf werden genoemd is helaas niet bekend. In het tweede kwart van de vijftiende eeuw wordt de stuiver de basismunt, en werd ‘groot’ doorgaans de benaming voor een halve stuiver. In Gelre, Groningen en Friesland heeft de groot ten slotte nog de waarde van een klein pasmuntje en wordt vanaf de tweede helft van de vijftiende eeuw een reël muntje met de naam ‘grootken’. Volgens Van Gelder werden door de Friese steden sinds circa 1470 grootkens geslagen.⁹⁷ In de Friese bronnen zijn ze echter niet aangetroffen. In Groningen was het grootken wel gangbaar en had het de waarde van 1 stuiver = 6 plakken = 12 grootkens.⁹⁸

Vuurijzer

In de vijftiende-eeuwse Friese bronnen zijn twee meldingen van een vuurijzer gevonden. De ene komt uit het Sneker Recesboek van 1491. Daarin is te lezen dat een Rijnse gulden 12 vuurijzers waard was: “*toleff fyoyerisen foer den (rins) golden*”.⁹⁹ En de andere uit een testament van 1501, waarin een half vuurijzer wordt vermeld: “*elcke prester schiller reke een ½ fyoyerisser*”.¹⁰⁰ In Leeuwarden werden in 1487, in tegenstelling tot Franeker, wel echte enkele vuurijzers aangemunt. De Franeker munten met een klimmende leeuw worden door Puister, zoals gezegd ten onrechte, vuurijzers genoemd, het gaat hierbij om een ‘groot’.

⁹⁴ Van Gelder, 1995: 43.

⁹⁵ Van der Chijs, 1859: 355.

⁹⁶ *Ibid.*: 358.

⁹⁷ Van Gelder, 1982: 25.

⁹⁸ *Ibid.*: 33.

⁹⁹ Oosterhout, 1960: 44.

¹⁰⁰ Verhoeven, Mol & Bremer, 1994: 61.

Stempelonderzoek

In het kort wordt hier ingegaan op stempelvarianten binnen de Friese stedelijke emissies. Eerst in het algemeen iets over muntstempels en productieomvang. De grootte van een emissie is te schatten aan de hand van het aantal gebruikte stempels. Geets geeft een overzicht van de verschillende gangbare theorieën.¹⁰¹ Het aantal munten dat met een stempelpaar kan worden geslagen is afhankelijk van een aantal factoren, zoals de grootte en dikte van de munt, de complexiteit van het ontwerp, het reliëf en het muntmetaal. Daar komt bij dat de voorzijde van een munt werd gemaakt met een vaste (onder)stempel en de keerzijde met een los (boven)stempel, waarop de hamer neerdaalde. Deze bovenstempels slijten sneller, daarom werden de stempels meestal aangemaakt in een verhouding van 1:2 of 1:3.¹⁰² Dit gegeven zien we inderdaad terug in de verhouding tussen de aangetroffen Friese voor- en keerzijdestempels.

Met een stempelpaar werden in Brugge rond 1468 circa 5.000 tot 10.000 munten geslagen, terwijl voor de Zuidelijke Nederlanden Aerts & Vancauwenberghe uitgaan van een gemiddelde van 8.000 à 10.000 munten.¹⁰³ Kijken we alleen naar de aantallen per voorzijdestempel, dan komt Geets voor grote laatmiddeleeuwse munten uit Brabant op een gemiddelde boven- en ondergrens van tussen de 5.000 en 10.000 munten per voorzijdestempel. In Engeland, in Londen om precies te zijn, werden in 1483 per voorzijdestempel 7.000 groats geproduceerd.¹⁰⁴ Wat betreft de kleine munten zal dit aantal hoger hebben gelegen. Voor de Friese stadsmunten gebruiken we eveneens de voorzijdestempels voor de schattingen, hiervoor gaan we mee met Geets wat betreft de gemiddelde onder- en bovengrens van 5.000 tot 10.000 munten.

Als we de Friese stadsmunten goed bestuderen, dan zijn er vrij veel (kleine) variaties en snijfouten te zien, een gevolg van het gebruik van verschillende stempels. Wat meteen opvalt is het grote aantal variaties binnen de interpunctie. Een kort overzicht van de verscheidenheid: Bolsward cirkels; Dokkum zespuntige open sterren; Franeker bloemen, ringetjes, zespuntige sterren en stippen; Leeuwarden bloemen, cirkels, vijf puntige sterren, kruisjes en leeuwtes; Sneek ringetjes, sterretjes en wassende maantjes; en ten slotte Workum kruisjes. De interpunctie diende waarschijnlijk om de verschillende emissies van elkaar te kunnen onderscheiden. Mogelijk deed het ook dienst als een vorm van muntmeesterteken.¹⁰⁵

¹⁰¹ Geets, 2011.

¹⁰² *Ibid.*: 191-196.

¹⁰³ Aarts & Vancauwenberghe, 1987.

¹⁰⁴ Geets, 2011: 195.

¹⁰⁵ Benders, 2018: 113.

Hieronder zijn de munttypes waarvan meer dan één stempelvariant gevonden is in een schema geplaatst.

Stad	Type	Vz	Kz	Stad	Type	Vz	Kz
Bolsward	B3	2	1	Franeker	F1	2	1
Bolsward	B5	2	2	Franeker	F4	1	2
Bolsward	B9	2	4	Franeker	F5	1	2
Bolsward	B11	3	4	Franeker	F6	1	2
Bolsward	B12	6	6	Franeker	F8	6	5
Bolsward	B14	5	5	Franeker	F11	2	2
Bolsward	B15	5	6	Franeker	F12	2	2
Bolsward	B16	8	9	Franeker	F13	3	3
Bolsward	B17	6	9				
Leeuwarden	L3	2	4	Sneek	S1	10	9
Leeuwarden	L6	1	1	Sneek	S2	2	2
Leeuwarden	L7	3	3	Sneek	S4	3	4
Leeuwarden	L10	2	2	Sneek	S5	8	15
Leeuwarden	L18	2	3	Sneek	S6	3	6
				Sneek	S7	2	1
Dokkum	D1	2	2	Sneek	S8	1	2

Dit leidt tot het onderstaande overzicht van het geschat aantal geproduceerde munten en daarnaast het aantal nu nog bekende exemplaren.

Stad	Ondergrens	Bovengrens	Nog bekend
Bolsward	240.000	480.000	139
Sneek	160.000	320.000	84
Leeuwarden	140.000	280.000	79
Franeker	85.000	170.000	55
Dokkum	10.000	20.000	4
Workum	5.000	10.000	1
Totaal	640.000	1.280.000	362

Wat kan hieruit worden opgemaakt? Naar schatting zijn er in totaal circa 600.000 tot 1 miljoen Friese stadsmunten door de verschillende steden tezamen uitge-

geven. We hebben geen onderscheid gemaakt tussen de kleine en grote zilverstukken en de gouden munten van Franeker zijn niet meegeteld. Daar komt nog bij dat we niet alle nu nog bekende Friese stadsmunten hebben kunnen bestuderen op stempelvarianten. (Dit was mogelijk bij 273 van de 362 bekende stukken.) Als dit gegeven in de berekening zou worden meegenomen, dan kan het geschatte aantal hoger uitkomen.

Bolsward is de duidelijke koploper. Dit beeld wordt ook door de bronnen en de muntvondsten ondersteund.

Wat betreft de verdeling over de verschillende clusters, is de constatering dat cluster 3 verreweg de grootste groep munten bevat, zowel geschat als nog aanwezig.

	Ondergrens	Bovengrens	Nog bekend
Cluster 1	40.000	80.000	25
Cluster 2	130.000	260.000	76
Cluster 3	305.000	610.000	163
Cluster 4	80.000	160.000	97

Enkele statistische gegevens

Het aantal bekende Friese stadsmunten en types is met dit onderzoek sterk toegenomen ten opzichte van de publicatie van Puister.¹⁰⁶ Voordat we deze gegevens naast elkaar kunnen leggen is een aantal kanttekeningen bij het werk van Puister nodig. Als eerste lijkt Puisters telling van de munten in de collectie van het Fries Museum een fout te bevatten. Hij geeft meer munten dan er bij ons onderzoek aanwezig zijn. Het museum heeft nooit munten verkocht, wel zijn er een paar in bruikleen op andere locaties maar die zijn door ons meegeteld. Een van de stukken van Puister 3.006 (F3) blijkt trouwens niet in het Fries Museum, maar in een particuliere collectie thuis te horen. Daarnaast is Puister 4.001 komen te vervallen. Deze munt is geen stadsmunt maar een te Leeuwarden geslagen regionale munt, op naam van Oostergo (1430-1440).¹⁰⁷

Puister plaatste dezelfde munttypes met een ander jaartal onder een en hetzelfde nummer, dat dan gevolgd werd door een letter. Hier is ervoor gekozen om van elk jaartal een apart munttype te maken en de varianten hierbinnen met letters aan te geven. Dit is gedaan omdat er binnen de munten zo veel varianten te herkennen zijn.

¹⁰⁶ Puister, 1981: 27-45.

¹⁰⁷ Henstra, 2010: 251.

Als we de verschillende jaartallen bij Puister meetellen als afzonderlijke types, dan komen we op 55 verschillende munttypes, verdeeld over een totaal van 179 munten. Na dit onderzoek komen we tot 67 verschillende munttypes, verdeeld over een totaal van 362 munten. Het werkelijke aantal ligt waarschijnlijk nog iets hoger, want niet alle 104 munten uit de verschillende muntvondsten zijn getraceerd.

Conclusies

Zowel uit de ruime verspreiding, als uit de geschatte groottes van de emissies, kunnen we concluderen dat de productie van de Friese stadsmunten groot-schaliger is geweest dan tot nu toe werd aangenomen. Hoe groot deze vermoedelijk was is af te leiden uit het aanzienlijke aantal stempelvarianten. Aan de hand daarvan valt te schatten dat er 600.000 tot 1 miljoen Friese (zilveren) stadsmunten kunnen zijn gemunt.

De muntvondsten en de vermeldingen in munttarieven en plakaten geven nadere informatie over de verspreiding. Hieruit kan worden opgemaakt dat de Friese stadsmunten voorkwamen tot in de geldcirculatie van de Zuidelijke Nederlanden en Westfalen.

Kijkend naar de gegevens die we nu tot onze beschikking hebben, blijkt Bolsward de grootste producent van munten te zijn geweest, op afstand gevolgd door Sneek en Leeuwarden en op nog weer ruimere afstand door Franeker. Dokkum en Workum vormen de kleinste groep, van beide steden is slechts één munttype bekend.

De gehele muntslag kan chronologisch worden onderverdeeld in vier periodes, de clusters. Cluster 3 (1471-1478) is veruit de meest productieve periode geweest.

Leeuwarden is de stad met het grootste aantal munttypes, te weten 23 stuks. Bolsward volgt met 18 types, maar, zoals gezegd, in vergelijking met Leeuwarden kende het grotere oplages. Sneek en Franeker doen het met respectievelijk 10 en 14 types bescheidener, al zijn de slagaantallen van Sneek, wederom gelet op het aantal stempelvarianten, dan wel weer behoorlijk hoog.

Verder zijn de dateringen van de emissies zonder jaartallen hier en daar iets aangescherpt. De historische bronnen geven namelijk steeds meer antwoorden, maar het blijft moeilijk om de Friese stadsmunten zelf terug te vinden in deze bronnen.

De vraag waarom juist deze zes van de elf Friese steden overgingen tot het uitgeven van eigen munten is niet zomaar te beantwoorden. Een zwakke of zelfs ontbrekende landsheer in Friesland vormde een belangrijke factor, zoals dat ook voor de stad Groningen gold. De partijstrijd in Friesland, ontstaan uit het ontbreken van een landsheer, lijkt geen bepalende invloed gehad te hebben op de

ontwikkeling van het Friese geldstelsel. We nemen waar dat de Friese stedelijke muntslag vooral lijkt plaats te vinden in perioden van betrekkelijke rust in deze partijstrijd. Stadsmunten voorzagen vooral in de behoeftes van de zich ontwikkelende markteconomie, die vraag naar betrouwbaar (klein)geld deed ontstaan. Ondanks een monetaire crisis in de Bourgondische gewesten na de dood van Karel de Stoute, vertoonden de Friese stadsmunten over het algemeen een stabiele ontwikkeling.

In de Westergose steden Bolsward, Sneek en het eigenwijze Franeker kan de muntslag gebruikt zijn als tegenwicht voor de macht van Groningen, *c.q.* de invloed van Leeuwarden, beide met hun eigen stadsmunt.

Een niet onbelangrijke reden voor het hebben van een eigen munt is natuurlijk ook altijd en overal het financiële voordeel dat daaruit kan worden behaald.

Ten slotte valt nog te melden dat dit onderzoek een momentopname is. Zo blijft het aantal munten en munttypen nog steeds groeien, vooral dankzij metaal-detectorvondsten. Ook worden de historische bronnen steeds verder ontsloten, wat nieuwe informatie kan opleveren. In ieder geval is met dit onderzoek een aantal nieuwe ideeën en inzichten geleverd.

Allen die hebben bijgedragen aan het tot stand komen van deze publicatie zij dank gebracht voor hun geduld en medewerking. Speciale dank komt toe aan Evert Kramer, voormalig conservator van het Fries Museum, die het mogelijk maakte om de grootste collectie van Friese stadsmunten te bestuderen en te fotograferen en aan Henk Sloots, die de oorspronkelijke tekst heeft bewerkt ten behoeve van publicatie in het Jaarboek.

Behandelend redacteur: Jan Pelsdonk

Literatuur

- Adema, W.G. & G.H. Hofstra (2008) *De Sneker munt en haar munten* (Sneek). Ongepubliceerd.
- Aerts, E. & E. Vancauwenberghe (1987) Organisatie en techniek van de muntfabricage in de Zuidelijke Nederlanden tijdens het Ancien Régime *Jaarboek Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde* (1987), 7-144.
- Anoniem (1895) *Bulletins de la société des antiquaires de Picardie* 19 (Parijs).
- Benders, J. (2018) De muntvondst Blerick 2011 (*tpq* 1481) *JMP* 105, 103-116.
- Boekhorst, B.H.J. te (2001) *In Friesland geslagen. Een overzicht van de in de provincie Friesland geslagen munten vanaf de zevende eeuw* (Anjum).
- Chijs, P.O. van der (1855) *De munten van Friesland, Groningen en Drenthe (der heren van de Koevorden) van de vroegste tijden tot aan de pacificatie van Gend* (Haarlem).
- Chijs, P.O. van der (1859) *De munten der bisschoppen, van de heerlijkheid en van de stad Utrecht, van de vroegste tijden tot aan de pacificatie van Gend* (Haarlem).
- Cocheteux, C.H. (1877) Notice sur un dépôt de monnaies du XVe siècle découvert à Horion-Hozémont, près de Liège *RBN* 33, 215-237.

- Cost Jordens, W.H. (1854) Bijdragen tot de geschiedenis der Deventer munt *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren* 19 (Deventer) 1-77.
- Cumont, G. (1894) Trouvaille de la rue Léopold à Bruxelles 1894 *RBN* 50, 415-419 & 469-481.
- Dirks, J. (1844) Bijdragen tot de Munt- en Penningkunde van Friesland *De Vrije Fries* 3, 60-66.
- Dirks, J. (1846) Bijdragen tot de Munt- en Penningkunde van Friesland *De Vrije Fries* 4, 34-69 en 361-362.
- Dirks, J. (1850) Bijdragen tot de Munt- en Penningkunde van Friesland *De Vrije Fries* 5, 171-174.
- Enkelaar, D.T. (1927) Stukken betreffende het Stichtse muntwezen ten tijde van bisschop David van Bourgondië *Bijdragen en mededelingen van het Historische Genootschap* 48 (Utrecht) 44-45.
- Emmens, K. (1998) Rekenmunt en courant geld *JMP* 85, 19-51.
- Evelien, M.A. (1937) Schelling van Sneek *JMP* 24, 98-102.
- Fortuyn Drooglever, J. (1980) De driesteden-muntslag, een merkwaardige Overijsselse overeenkomst in de XV^{de} en XVI^{de} eeuw *Overijsselse Historische Bijdragen* (Zwolle) 71-86.
- Friedlander, E. (1878-81) *Ostfriesisches Urkundenbuch* delen 1 en 2 (Emden).
- Frieswijk, J. (1999) *Fryslân, staat en macht 1450-1650* (Hilversum).
- Geets, W. (2011) Metrologisch en stempelonderzoek van de drielander van Filips van Saint-Pol, ruwaard van Brabant *RBN* 157, 171-200.
- Gelder, H.E. van (1958) Muntvondsten *JMP* 45, 155-161.
- Gelder, H.E. van (1969-1970) Botdragers en plakken *JMP* 56/57, 117-122.
- Gelder, H.E. van (1972) Muntvondsten *JMP* 58/59, 174-182.
- Gelder, H.E. van (1980a) De muntslag van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden: overeenkomst en verschil *JMP* 69, 67-71.
- Gelder, H.E. van (1980b) Muntevaluatie in Deventer en Dortmund 1488/1489 *JMP* 69, 71-83.
- Gelder, H.E. van (1982) Laat-Middeleeuwse munten van Groningen *JMP* 69, 21-47.
- Gelder, H.E. van (1991) Muntnamen in de Nederlanden, 15^e-17^e eeuw *JMP* 78, 5-100.
- Gelder, H.E. van (1995) Nederlandse munttarieven 1474-1499 *JMP* 82, 31-76.
- Gelder, H.E. van (2002) *De Nederlandse munten* (Utrecht).
- Graaf, C. de (1991) Muntvondsten *JMP* 78, 143-166.
- Henstra, D.J. (2000) *The evolution of the money standard in medieval Frisia* (Groningen).
- Henstra D.J. (2010) *Fon-Jelde. Opstellen van D.J. Henstra over Middeleeuws Frisia* (Groningen).
- Henstra D.J. & J.C. van der Wis (2006) Het goudgeld van Groningen nader bekeken *JMP* 93-94, 203-254.
- Herwijnen, A. van (2011) Plak Leeuwarden verliest haar unieke status *DB* 35-6, 279-280.
- Hoof van Iddekinge, J.E.H. (1869) Dépôt de monnaies trouvé à Noordhom (province de Groningue) *RBN* 25, 178-188.

- A.H. Huussen, A.H. jr. (1971) Het proces voor de Grote Raad van Mechelen tegen de Bolswarder muntmeester Jan van der Nat *Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandsche recht, Verslagen en Mededelingen* XIII-3, 529-549.
- Ilisch, P. (1980) *Münzfunde und Geldumlauf in Westfalen in Mittelalter und Neuzeit: Numismatische Untersuchungen und Verzeichnis der Funde in den Regierungsbezirken Arnsberg und Münster* (Münster).
- Kuyk, J. van (1946-1947) Vuurijzers aanvang van de Nederlandse munteenheid *JMP* 33-34, 79-96.
- Lange, J. de (1853) Eenige bijzonderheden uit het maatschappelijk leven van vroegeren tijd *Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren* 18 (Deventer) 215-240.
- Luys, W. (2023) Muntvondsten bij het Lambertuskerkje in Reuver *Archeologie in Limburg* 126, 17-25.
- Mayhew, N.J. (1979) The Circulation and Imitation of Sterling in the Low Countries *Coinage in the Low Countries 3rd Oxford Symposium on Coinage and Monetary History = BAR International series* 54 (Oxford) 54-68.
- Metcalf, D.M. (1981) What has been achieved through the application of statistics on numismatics? *Journal of the European Study group on physical, chemical and mathematical techniques applied to archaeology, statistics and numismatics, PACT* 5 (Straatsburg) 3-24.
- Miedema, A.S. (1895) *Sneek en het Sneeker stadrecht* (Sneek).
- Molen, S. J. van der (1974) *Wat Friese munters sloegen. Een korte geschiedenis van het Friese muntwezen* (Leeuwarden).
- Monde, N. van der (1846) 's Raets munt-verordeningen uit 1481 en volgende jaren. *Utrecht voorheen en thans* 2.3, 86-95.
- Möhring, P. & P. Buis (2023) De muntvondst Hagestein 2017 (sluitdatum 1481) *JMP* 110, 45-48.
- Napjus, E. (1772) *Historisch Chronyk: Of Beschryvinge Van Oud En Nieuw Sneek* (Sneek).
- Nijssen, R. & R. Van Laere (2003) *Klinkende munt: muntvaluaties en muntordonnanties in Sint-Truiden: 1437-1552* (Hasselt).
- Noomen, P. (1990) Sint-Vitus van Corvey en het wapen van Leeuwarden *Leeuwarder historische reeks* 2 (Leeuwarden) 55-65.
- Noomen P.N. (2009) *De stinzen in middeleeuws Friesland en hun bewoners* (Hilversum).
- Oosterhout, M.G. (1960) *Snitser Recesboeken 1490-1517* (Assen).
- Oosterhout, M.G. (1975) *Pax groningana: 204 oarkonden uit it grinzer gemeente-archyf oer de forhalding grins-Fryslan yn de fyftijnde ieu* (Grins).
- Pannekeet C. & A. Cruysheer (2014) Holpenningen in Nederland (ca. 1460-1570) *JMP* 100, 59-196.
- Pelsdonk, J. (2014/2017) *Quo Vadis, NUMIS? Van Gelder-lezing* 13 (Haarlem).
- Puister, A.T. (1981) Friese Stedelijke Munten *JMP* 68, 27-45.
- Puister, A.T. (1986) Groningse Stedelijke Munten *JMP* 73, 27-46.
- Reistorff, C. (1866) *Der Isenberger Münzfund: mit 163 Münzabbildungen* (Leipzig).

- Remouchamps, N. (1651) *Sinopsis de beneficiorum ecclesiasticorum et officiorum saecularium coadiutorii* (Luik/Hovii).
- Robijn, V. (2005) *Het recht van een vrije Friese stad, de stadboeken van Bolsward (1455-1479)* (Hilversum).
- Roest, Th.M. (1894) Muntvondst op de Zelhelmsche heide *JMP* 2, 108-130.
- Schuur, J.R.G. (1987) De Friese hoofdeling opnieuw bekeken *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 102.1, 1-28.
- Sipma, P. (1927-1941) *Oudfriesche Oorkonden. Oudfriesche Taal- en Rechtsbronnen* 1-3 ('s-Gravenhage).
- Soetens, P.J. (1963) *Samenvatting Friese muntgeschiedenis vanaf de elfde eeuw* (Amsterdam).
- Spufford, P. (1970) *Monetary Problems and Policies in the Burgundian Netherlands 1433-1496* (Leiden).
- Streel, G.H. (1675) *Edicts et publications des monnoyes forgées & lesquelles ont eu cours par les Pays & Principauté de Liege, dez l'An 1477 jusques à l'An 1623 courant*.
- Stuurman, J.G. (2001) Saksische hertogen in Friesland (1498-1515) Aspiraties en muntslag *JMP* 88, 73-174.
- Schwartzenberg-Hohenlansberg, G.F. thoe (1795) *Groot Placaat En Charter-Boek Van Vriesland* 2 (Leeuwarden).
- Telting, A. (1883) *De Friesche stadrechten* ('s-Gravenhage).
- Thozee, J.P. de (1865) Trouvaille de monnaies à Nederheim, Province de Limbourg *RBN* 21, 361-388.
- Tourneur, V. (1922) Trouvaille van Avesnes *RBN* 84, 122-123.
- Verhoeven, G., J.A. Mol & H. Bremer (1994) Friese testamenten tot 1550 *Boarnerige* 4 (Leeuwarden).
- Veen, B. van der (2000) Een onbekende munt van Dokkum *De Muntkoerier* 2000-4, 24-26.
- Vries, O. (1977) *Oudfriesche oorkonden* 4 ('s-Gravenhage).
- Vries, O. (1986) *Het Heilige Roomse Rijk en de Friese vrijheid* (Dissertatie Groningen (Leeuwarden)).
- Weststrate, J.A. (2015) Aan de rand van Hanze en Holland. De positie van Westerlauwers Friesland in de laatmiddeleeuwse handelsnetwerken rond de Noordzee *It Beaken* 77 (Leeuwarden) 24-55.
- Weschke, J., U. Hagen-Jahnke & A. Schmidt (1982) *Mittelalterliche Goldmünzen, In der Münzensammlung der Deutsche Bundesbank* (Frankfurt am Main).
- Westerhof, J.B. (2000) *Prijslijst 12 december 2000* (Burgwerd).
- Winsemius, P. (1622) *Chronique ofte historische geschiedenisse van Vrieslant* (Franecker).
- Witte, A. de (1906) Trouvaille de monnaies du XVe siècle *RBN* 62, 285-290.
- Witte, A. de (1908) Trouvaille de Zandvoorde *RBN* 64, 254-264.
- Worp, Tyaerda (1850) *Vierde boek der Kronijken van Friesland, bevattende de geschiedenis van de vijftiende eeuw* (Leeuwarden).

Catalogus

Bij het opmaken van een catalogus moeten eerst en vooral de ‘bouwstenen’ worden vastgelegd. Wij hebben hierbij geopteerd voor de unieke combinaties van denominatie en jaartal (indien aanwezig), en dit vanzelfsprekend per stad afzonderlijk; dit levert in de huidige stand van zaken 67 ‘bouwstenen’ op, die we hierna ‘typen’ noemen. Binnen elk type zijn dan subtypen geïdentificeerd, maar enkel op basis van eventuele verschillen in de omschriften op de voorzijde resp. de keerzijde. Deze verschillen zijn van uiteenlopende aard: tekstuele verschillen, verschillen in de wijze waarop woorden worden afgekort, en ook en vooral verschillen in de interpunctie- en/of andere munttekens in de omschriften. De omschriften in kwestie krijgen een letter ter identificatie van het subtype. Merk dus op dat verschillen in de (handgegraveerde) elementen die in het veld van de munten voorkomen, hierbij buiten beschouwing worden gelaten, en dus stof kunnen vormen voor toekomstige bijkomende analyses. De aldus geïdentificeerde subtypen vormen dus geen exhaustieve stempelreeks, terwijl in stempelstudies *stricto sensu* alle verschillen tussen stempels, hoe klein ook, wel worden geanalyseerd. Maar voor de volledigheid – en ook om een zo goed mogelijk onderbouwde schatting te kunnen maken van de slagaantallen – werden graveerverschillen in het veld wel meegerekend bij het bepalen van de aantallen voor- en keerzijdestempels, maar dus zonder aparte identificatie.

De benaming van de verschillende munttypen is vooral gebaseerd op de gebruikte namen in de bronnen. Tussen haakjes staan de benamingen die in andere publicaties worden beschreven; deze zijn meestal afgeleid van Puister (1981: 27-45).

Van elk type munt is getracht een afbeelding op te nemen. De foto's zijn gemaakt door de auteur, tenzij anders vermeld. Bij elk munttype worden ook – voor zover dit mogelijk is – aangegeven:

- metaal (weliswaar zonder gegevens over het gehalte aan edelmetaal), massa (afgerond op een tiende gram) en diameter (afgerond op hele millimeters). Gegevens zijn gebaseerd op de best bewaard gebleven exemplaren per type. Slijtage of aantasting door bodemzuren, maar ook het reinigen hebben massaverlies tot gevolg. Indien de massa is gebaseerd op het wegen van munten die deels uitgebroken zijn, dan wordt dat expliciet vermeld. Nagenoeg alle gewogen munten waren van oorsprong dus meestal iets zwaarder.
- huidige locatie(s) en aantal bekende exemplaren per locatie.

Gebruikte afkortingen:

vz.	Voorzijde
kz.	Keerzijde
z.j.	Zonder jaartal
vdCh.	P.O. van der Chijs, <i>De munten van Friesland, Groningen en Drenthe</i> (1855)
P.	A.T. Puister, <i>Friese Stedelijke Munten</i> (1981)

De locaties zijn als volgt afgekort:

B	Bolsward
CMU	Centraal Museum, Utrecht
FM	Fries Museum, Leeuwarden
FSM	Fries Scheepvaart Museum, Sneek
KBR	Koninklijke Bibliotheek van België Albert I, Brussel, Penningkabinet
MR	Museum Rotterdam
NMD	Nationaal Museum van Denemarken, Kopenhagen
NNC	Nationale Numismatische Collectie
OB	Onbekend
PV	Particuliere verzameling
SMB	Staatlichen Museen Berlin, Münzkabinett
SMD	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Münzkabinett
SMV	Stedelijk Museum Vianen

Bolsward

B1 z.j. (circa 1455) griffioen

Zilver – 2,8 g – 27 mm

vdCh IV-10, P 2.009

1 bekend exemplaar: FM

vz. griffioen die het stadswapen van Bolsward vasthoudt, binnen parelcirkel

✠ SIT ꝥ NOME ꝥ DOMINI ꝥ BENEDICTVꝥ

kz. kort gebloemd kruis, met in het hart een zespuntige ster ✠, binnen parelcirkel

✠ MONET ꝥ NOVꝥ ꝥ BOELSWERDENS

B2 z.j. (circa 1455) halve griffioen

Zilver – 0,8 g (deels uitgebroken) – 20 mm

1 bekend exemplaar: PV

vz. griffioen die het stadswapen van Bolsward vasthoudt, binnen parelcirkel

MONET ꝥ NOV ꝥ BOELSWERD ꝥ

kz. lang gevoet kruis, doorbreekt parelcirkel

SIT ꝥ N – OMEN ꝥ – DNI ꝥ B – ENEDꝥ

B3 z.j. (circa 1455) plak (scheisken)

Zilver – 0,6 g – 20 mm

P 2.006

11 bekende exemplaren incl. varianten: FM (4 ex.), NNC, PV (6 ex.)

- a vz. dubbelkoppige adelaar, doorbreekt parelcirkel
 + MONETA ° DE ° BODELSWERT
- kz. lang gevoet kruis met B – O – D – E in de kwadranten, binnen
 parelcirkel
 CRVX – DOMI – DEI ° N – OSTRI
- b vz. + MONETA ° DE ° BODELSWRT

B4 1455 stuiver (vlieger)

Zilver – 2,6 g – 28 mm

vdCh IV-2, P 2.002a

6 bekende exemplaren incl. varianten: B, FM (2 ex.), OB, PV (2 ex.)

- a vz. dubbelkoppige adelaar, binnen parelcirkel
 + MONETA ° NOV ° DE ° BOLSWER'
- kz. lang dubbellijnig kruis met B in het hart, doorbreekt parelcirkel
 ° ANNO – ° DOMIN' ° – ° MCCCC – ° LV ° ✕ °
- b kz. liggende ∞ in het hart van het kruis
 ° ANNO – ° DOMIN ° – ° M ° CCCC – ° LV ° ✕ °

B5 1455 half butken (kwart vlieger)

Zilver – 0,7 g – 19 mm

P 2.004

7 bekende exemplaren incl. varianten: FM, PV (6 ex.)

- a vz. stadswapen van Bolsward, binnen parelcirkel
 + MONETA ° DE ° BOLSWER'
- kz. lang dubbellijnig kruis met B in het hart, doorbreekt parelcirkel
 ° ANNO – O ° DI ° – CC – MCLV
- b vz. + MONETA ° DE ° BOLSWER
- kz. Stip • in het hart van het kruis
 ° ANNO – O ° DI ° – MCCC – CC ° LV

B6 1455 plak (scheiskén)

Zilver – 0,6 g – 18 mm

vdCh IV-1, P 2.005

6 bekende exemplaren incl. varianten: FM, OB (2 ex.), PV (3 ex.)

foto NNC

vz. dubbelkoppige adelaar, binnen parelcirkel

+ MONETA • DE • BOLSW

kz. lang glad gevoet kruis met B – O – L – S in de kwadranten, doorbreekt parelcirkel

• ANO – • DN • – MCA – CCLV

B7 1456 stuiver (vlieger)

Zilver – 2 g – 28 mm

vdCh IV-2, P 2.002b

3 bekende exemplaren incl. varianten: FM (2 ex.), NMD

vz. dubbelkoppige adelaar, binnen parelcirkel

+ MONETA • NOVA • DE • BOLSWER

kz. lang dubbellijnig kruis met liggende in het hart, doorbreekt parelcirkel

• ANNO – • DOMN – • M • CCCC – • LVI •

B8 1456 butken (halve vlieger)

Zilver – 1,6 g – 23 mm

vdCh IV-3, P 2.003

7 bekende exemplaren incl. varianten: FM (2 ex.), NNC, OB (2 ex.), PV (2 ex.)

- vz. dubbelkoppige adelaar, binnen parelcirkel
+ MONETA ꝥ DE ꝥ BOLSWERDIA
kz. lang dubbellijnig kruis met B in het hart en B – O – L – S in de
kwadranten, doorbreekt parelcirkel
ANNO – ꝥ DOMI – NI ꝥ MCCC – CC ꝥ LVI

B9 1457 jager

Zilver – 1,7 g – 25 mm

vdCh IV-4, P 2.001

9 bekende exemplaren incl. varianten: FM (4 ex.), NNC, OB (2 ex.), PV
(2 ex.)

foto NNC

2 voorzijde- + 4 keerzijdestempels

- a vz. dubbelkoppige adelaar in twaalfpas, binnen parelcirkel
+ MONETA ꝥ NOV ꝥ BOLSWERDIA ꝥ
kz. kort glad kruis, binnen dubbele parelcirkel
+ SIT ꝥ NOMEN ꝥ DOMINI ꝥ BENEDICT
+ ANNO ꝥ DO ꝥ MCCCCLVII
b kz. + SIT ꝥ NOMEN ꝥ DOMINI ꝥ BENEDICT
+ ANNO ꝥ DO ꝥ MCCCCLVII ꝥ
c kz. + SIT ꝥ NOMEN ꝥ DOMINI ꝥ BENEDICT

B10 1457 halve jager

Zilver – 0,9 g – 20 mm

1 bekend exemplaar: PV

foto J. Koning

- vz. dubbelkoppige adelaar in achtpas, binnen parelcirkel
+ MONETA ꝥ NOV ꝥ BOLSWER ꝥ
kz. kort glad kruis, binnen dubbele parelcirkel
+ ꝥ SIT ꝥ NOMEN ꝥ DOMINI ꝥ BENE
+ AN ꝥ M ꝥ ꝥ CCCCCLVII ꝥ

B11 1472 stuiver (vlieger)

Zilver – 2,4 g – 27 mm

vdCh IV-5, P 2.007a

12 bekende exemplaren incl. varianten: AWF, FM, NNC, OB (5 ex.), SMB, SMV (2 ex.), PV

foto NNC

3 voorzijde- + 4 keerzijdestempels

- a vz. dubbelkoppige adelaar, binnen parelcirkel
+ ⚡ MONETA ⚡ NOV ⚡ BOLSWERDEN ⚡
kz. lang dubbellijnig kruis met B in het hart, doorbreekt parelcirkel
◦ ΑΗΗΟ ⚡ – ◦ DOMI ⚡ – ◦ ΜΑΑΑΑ – ◦ LXXII ◦
- b kz. ◦ ΑΗΗΟ ⚡ – DOMI ⚡ – ⚡ ΜΑΑΑΑ ◦ – LXXII ⚡
- c vz. + MONETA ⚡ NOV ⚡ BOLSWERDEN ⚡
kz. ⚡ ΑΗΗΟ – ⚡ DOMI ⚡ – ⚡ ΜΑΑΑΑ – ⚡ LXXII
- d vz. + MONETA ⚡ NOV ⚡ BOLSWERDEN ⚡
kz. ◦ ΑΗΗΟ ⚡ – ◦ DOMI ⚡ – ◦ ΜΑΑΑΑ ⚡ – ◦ LXXII ⚡

B12 1474 stuiver (vlieger)

Zilver – 2,3 g – 27 mm

vdCh IV-6, P 2.007c

14 bekende exemplaren incl. varianten: B (2 ex.), CMU, FM, FSM, KBR, MR, NNC, OB (2 ex.), PV (3 ex.), SMB

foto FSM

6 voorzijde- + 6 keerzijdestempels

- a vz. dubbelkoppige adelaar, binnen parelcirkel
+ MONETA ⚡ NOV ⚡ BOLSWERDEN ⚡
kz. lang dubbellijnig kruis met B in het hart, doorbreekt parelcirkel
ΑΗΗΟ ⚡ – ⚡ DOMIN – ⚡ ΜΑΑΑΑ – LXXIIII
- b kz. ⚡ νόór LXXIIII
- c vz. interpunctieteken na BOLSWERDEN ⚡ ◦

B13 1474 butken (halve vlieger)

Zilver – 22 mm

P 2.008

3 bekende exemplaren incl. varianten: OB, PV, SMB

vz. dubbelkoppige adelaar, binnen parelcirkel
+ MONETA : NOV : BOLSWERDEN :

kz. lang dubbellijnig kruis met B in het hart, doorbreekt parelcirkel
: ANNO – : DOMI – : MCCCC – LXXIII

B14 1475 stuiver (vlieger)

Zilver – 2,3 g – 27 mm

vdCh XVIII-1, P 2.007d

16 bekende exemplaren incl. varianten: FM (2 ex.), NNC, OB (6 ex.), PV (6 ex.), SMV

5 voorzijde- + 5 keerzijdestempels

vz. dubbelkoppige adelaar, binnen parelcirkel
+ MONETA : NOV : BOLSWERDEN

kz. lang dubbellijnig kruis met B in het hart, doorbreekt parelcirkel
: ANNO – : DOMIN – : MCCCC – : LXXV

B15 1476 stuiver (vlieger)

Zilver – 2,5 g – 27 mm

vdCh IV-7, P 2.007e

7 bekende exemplaren incl. varianten: CMU, FM (2 ex.), MR, NNC, OB, SMB

5 voorzijde- + 6 keerzijdestempels

vz. dubbelkoppige adelaar, binnen parelcirkel
+ MONETA : NOV : BOLSWERDEN

kz. lang dubbellijnig kruis met B in het hart, doorbreekt parelcirkel
: ANNO – : DOMIN – : MCCCC – : LXXXVI

B16 1477 stuiver (vlieger)

Zilver – 2,6 g – 28 mm

vdCh IV-8, P 2.007f

14 bekende exemplaren incl. varianten: CMU (4 ex.), FM (3 ex.), NNC, OB (4 ex.), SMB, SMV

foto NNC

8 voorzijde- + 9 keerzijdestempels

a vz. dubbelkoppige adelaar, binnen parelcirkel
+ MONETA : NOV : BOLSWERDEN

kz. lang dubbellijnig kruis met B in het hart, doorbreekt parelcirkel
ANNO – DOMIN – MCCCC – LXXXVII

b kz. ANNO – DOMIN – MCCCC – : LXXXVII

c vz. + MONETA : NOV : BOLSWERDEN

d vz. + MONETA : NOV : BOLSWERDENS :

e vz. + MONETA : NOV : BOLSWERDENSIS

B17 1478 stuiver (vlieger)

Zilver – 2,1 g – 28 mm

P 2.007g

19 bekende exemplaren incl. varianten: CMU (5 ex.), FM (2 ex.), NMD, NNC, OB (4 ex.), PV (3 ex.), SMB, SMV (2 ex.)

foto NNC

6 voorzijde- + 9 keerzijdestempels

a vz. dubbelkoppige adelaar, binnen parelcirkel
+ MONETA : NOV : BOLSWERDEN

kz. lang dubbellijnig kruis met B in het hart, doorbreekt parelcirkel

- b kz. $\text{ANNO} - \text{DNI} : \text{M} - \text{CCCC} : \text{L} - \text{XXVIII}$
 c kz. $\text{ANNO} - \text{DNI} : \text{M} - \text{CCCC} : \text{L} - \text{XXVIII}$
 d vz. $+ \text{MONETA} : \text{NOVA} : \text{BOLSWERDEN'S}$
 e vz. $+ \text{MONETA} : \text{NOVA} : \text{BOLSWERDEN'S}$
 f vz. $+ \text{MONETA} : \text{NOVA} : \text{BOLSWERDEN'S} :$

B18 1478 butken (halve vlieger)

Zilver – 22 mm

vdCh IV-9, P 2.008

Alleen deze aftekening is bekend

- vz. dubbelkoppige adelaar, binnen parelcirkel
 $* \text{MONETA} + \text{NOVA} + \text{BOLSWERDE'}$
 kz. lang dubbellijnig kruis met B in het hart, doorbreekt parelcirkel
 $\text{ANNO} - \text{DNI} : \text{M} - \text{CCCC} + \text{L} - \text{XXVIII}$

Dokkum

D1 z.j. (circa 1435-1440) kromstaart

Zilver – 0,9 g – 20 mm

4 bekende exemplaren incl. varianten: OB, PV (3 ex.)

foto H. Sloots

2 voorzijde- + 2 keerzijdestempels

- vz. dubbelkoppige adelaar met een gedeeld wapenschild links een wassenaar en rechts een stralende zon, binnen parelcirkel
 $* \text{BENEDICT} * \text{QVI} * \text{VENIT} *$
 kz. kort kruis, met in de kwadranten afwisselend een zon en een maan-sikkel, binnen parelcirkel
 $+ \text{MONETA} * \text{NOVA} * \text{DOCISUM} *$

Franeke

F1 z.j. (circa 1485-1490) goudgulden

Bijgenaamd sint-jans- of appelgulden

Goud – 3,2 g – 23 mm

P 3.001

3 bekende exemplaren incl. varianten: FM, NNC, PV

2 voorzijde- + 1 keerzijdestempel(s)

vz. frontaal staande Sint-Jan, het hoofd omgeven door een aureool; in zijn linkerhand een boek waarop het paaslam met een aureool om de kop van hem afgewend maar hem over de schoft aankijkt; met de rechterhand maakt hij een zegenend gebaar naar het lam. Tussen zijn voeten staat een wapenschild met een leeuwje .

MONET • NOVAT • – • • – • AVR' • FRAN'

kz. rijksappel binnen een dubbellijnige driepas, binnen parelcirkel

✠ FREDRIC' • ROMAN' • IMPETAT'

F2 z.j. (circa 1485-1490) goudgulden

Bijgenaamd sint-jans- of appelgulden

Goud – 3,2 g – 22 mm

P 3.002???

3 bekende exemplaren incl. varianten: FM, NNC, OB

vz. frontaal staande Sint-Jan, het hoofd omgeven door een aureool met stralen; in zijn linkerhand een boek waarop het paaslam met stralen om de kop naar hem toegewend staat; met de rechterhand maakt hij een zegenend gebaar naar het lam. Tussen zijn voeten staat een leeuwje .

MONET • NOVAT • – • • – • AVR' • FRAN'

kz. rijksappel binnen een dubbellijnige driepas, binnen parelcirkel

✠ FREDRIC' • ROMAN' • IMPETAT' •

F3 z.j. (circa 1485-1490) halve plak (half scheiskens)

Zilver – 0,7 g – 16 mm

P 3.006

5 bekende exemplaren incl. varianten: PV (5 ex.)

foto H. Sloots

vz. links (klimmende) leeuw ten halve lijve, binnen parelcirkel

+ MON * NO * FRAN * ER

kz. kort gebloemd kruis, binnen parelcirkel

+ SIT * NO * DRI * BANET

F4 1485 halve groot (half vuurijzer)

Zilver – 1,6 g – 22 mm

vdCh VI-1, P 3.004a

2 bekende exemplaren incl. varianten: FM, NNC

a vz. links gewende leeuw, binnen parelcirkel

+ MONETA * NOV * FRANISER

kz. kort gebloemd kruis met • in het hart, binnen parelcirkel

+ ANNO * DNI * M * CCCC * 148V

b kz. + ANNO * DOMINI * M * CCCC * 148V

F5 1487 halve groot (half vuurijzer)

Zilver – 1,5 g – 22 mm

vdCh VI-3, P 3.004c

4 bekende exemplaren incl. varianten: FM (3 ex.), PV

Stempelvarianten: voorzijde 1, 2 keerzijdestempels

a vz. links gewende leeuw, binnen parelcirkel

+ MON * NOV * FRANISER * ER

kz. kort gebloemd kruis, met een bloem in het hart, binnen parelcirkel

+ ANNO * DOMINI * 148A

F6 1487 halve groot (half vuurijzer)

Zilver – 1,6 g – 22 mm

vdCh VI-4, P 3.005

3 bekende exemplaren incl. varianten: FM, KBR, PV

foto KBR

- a vz. links gewende leeuw, binnen parelcirkel
+ mon ◦ novā ◦ frāniserēn
- kz. kort gebloemd kruis, met een stip in het hart, binnen parelcirkel
+ signo ◦ crvcis ◦ salvemvr iḡ8λ
- b kz. + SIGO 8 CRVCIS ◦ SALVEMVR Iḡ8λ

F7 1487 plak (scheisken)

Zilver – 0,8 g (deels uitgebroken) – 19 mm

1 bekend exemplaar: PV

- vz. links gewende leeuw, binnen parelcirkel
+ mo [...] niserēn en
- kz. kort gebloemd kruis, met een stip in het hart, binnen parelcirkel
+ [...] do [...] * iḡ8λ

F8 1488 halve groot (half vuurijzer)

Zilver – 1,3 g – 23 mm

vdCh VI-5, P 3.004d

15 bekende exemplaren incl. varianten: FM (4 ex.), NNC, OB (3 ex.), PV (6 ex.), SMB

foto K. Leenheer

- 6 voorzijde- + 5 keerzijdestempels
- a vz. links gewende leeuw, binnen parelcirkel
+ mon * novā * frāniserēn *

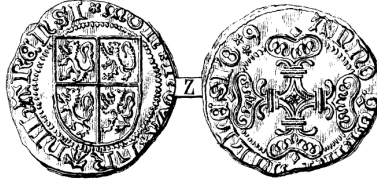
- kz. kort gebloemd kruis, met een bloem in het hart, binnen parelcirkel
 + ANNO * DOMINI * 1288
- b kz. + ANNO * DOMINI * 1288
- c vz. + MON * NOV * FRATNISTARE *

F9 1489 dubbele stuiver

Zilver

vdCh VI-7, P 3.003a

3 bekende exemplaren incl. varianten: PV (2 ex.), SMB

- vz. wapenschild met vier kwartieren. in elk kwartier een links gaande leeuw, binnen parelcirkel
 * MON * NOV * FRATNISTARENSI
- kz. kort gebloemd kruis, binnen parelcirkel
 + ANNO DOMINI MILLESIMO * 2 * 89

F10 1490

Zilver – 33 mm

vdCh VI-6

Alleen de aftekening is bekend

- vz. wapenschild op een kruis met lelies, wapenschild met twee klimmende leeuwen en twee klokken
 MON * – NOV * – FRATN – R 1490
- kz. een gekroonde helm met een klimmende leeuw, twee wapenschilden, een klimmende leeuw en een bel
 D * PATR * DNE * IN * DIEBUS * NRIS *

F11 1490 dubbele stuiver

Zilver – 2,7 g – 27 mm

vdCh VI-7, P 3.003b

2 bekende exemplaren incl. varianten: FM, NNC

foto NNC

- a vz. vierdelig wapen met vier leeuwen naar links, binnen parelcirkel
* MON * NOV * FR * ANIS * ARENSI
- kz. kort gebloemd kruis, binnen parelcirkel
+ ANNO * DOMINI * MILLESIMO * Q * 90
- b vz. vierdelig wapen met vier leeuwen naar links
* MON * NOV * FR * ANIS * ARENSIS
- kz. kort gebloemd kruis
+ ANNO * DOMINI * MILLESIMO * Q * 90

F12 1490 halve groot (half vuurijzer)

Zilver – 1,3 g – 23 mm

P 3.004f

2 bekende exemplaren: NNC, PV

foto NNC

- a vz. links gewende leeuw, binnen parelcirkel
MON * NOV * FR * ANIS * AREN
- kz. kort gebloemd kruis, binnen parelcirkel
+ ANNO * DOMIN[...]O * Q * 90
- b vz. + MON * NO[V * A] [FR * ANIS * AREN
- kz. [+ A]n[n]o [D]ni * M * CCCC * IX *

F13 1491 goudgulden

Bijgenaamd sint-jans- of appelgulden

Goud – 3,3 g – 23 mm

P 3.002a

8 bekende exemplaren incl. varianten: FM, NNC, PV (5 ex.), SMB

foto NNC

3 voorzijde- + 3 keerzijdestempels

- a vz. frontaal staande Sint-Jan met in zijn linkerhand een boek waarop het paaslam naar hem toegewend staat; met de rechterhand maakt hij een zegenend gebaar naar het lam. Tussen zijn voeten staat een leeuw
* MONE' * NOV' * * AVR' * FR' 91 *
- kz. rijksappel binnen een dubbellijnig driepas, binnen parelcirkel
* FREDRIC' * RO'AN' * IMPERATO'
- b kz. * FREDRIC' • RO'AN' • IMPERATO'

F14 1492 goudgulden

Bijgenaamd sint-jans- of appelgulden

3 bekende exemplaren incl. varianten: OB, SMB (2 ex.)

- vz. frontaal staande Sint Jan met in zijn linkerhand een boek waarop het paaslam; met de rechterhand maakt hij een zegenend gebaar naar het lam. Tussen zijn voeten een leeuw
MONE' NOV' * AVR' FR' 92
- kz. rijksappel binnen een dubbellijnig driepas, binnen parelcirkel
FREDRIC' RO'AN' IMPERATO'

Leeuwarden

L1 z.j. (circa 1435-1440) kromstaart

Zilver – 2,0 g – 29 mm

P ????

1 bekend exemplaar: PV

foto NNC

- vz. naar links klimmende leeuw (met kromme staart), binnen parelcirkel
* MONETA * NOV' * DE * LEWERDENIS
- kz. lang glad gevoet kruis met L – A – W – T' in de kwadranten, doorbreekt parelcirkel
* MONE – TA * SAN – CTE * VIT – I * MART'

L2 z.j. (circa 1435-1440) halve kromstaart

Zilver – 1,6 g – 24 mm

vdCh IV (Rauwerd), P 4.002

4 bekende exemplaren incl. varianten: FM (2 ex.), NNC, PV

foto NNC

- vz. twee naar elkaar gewende klimmende leeuwen, binnen parelcirkel
+ BENEDICTVS : QVI : VENIT : IN NO
kz. lang glad gevoet kruis met L – E – B – O in de kwadranten, doorbreekt
parelcirkel
+ MONE – TΛ : NOV – Λ : DE : L – EWARD

L3 z.j. (circa 1435-1440) kwart kromstaart

Zilver – 1,2 g – 21 mm

vdCh XVIII-2, P 4.003

8 bekende exemplaren incl. varianten: FM, OB (5 ex.), PV (2 ex.)

2 voorzijde- + 4 keerzijdestempels

- a vz. links gewende leeuw, binnen parelcirkel
+ BENEDICTVS * QVI * VENIT * IN
kz. lang glad gevoet kruis met L – E – W – T in de kwadranten, door-
breekt parelcirkel
MONE – TΛ * NO – VΛ * LE – EWARD
- b kz. lang glad gevoet kruis met T – L – E – W in de kwadranten
- c vz. + BENEDICTVS : QVI : VENIT : IN
kz. MONE – TΛ : NO – VΛ : LE – EWARD

L4 z.j. (circa 1435-1440) kwart kromstaart

Zilver – 0,9 g – 20 mm

P 4.004

5 bekende exemplaren incl. varianten: FM, PV (4 ex.)

- vz. links gewende leeuw, binnen parelcirkel
+ BENEDICTVS • QVI • VENIT • IN • NOMINIT
kz. lang glad gevoet kruis met L – W – A in de kwadranten, doorbreekt parelcirkel
MONET – A • NOV • DE • LA – WERD'

L5 z.j. (circa 1435-1440) achtste kromstaart

Zilver – 0,2 g

P 4.005

3 bekende exemplaren incl. varianten: FM (3 ex.)

- vz. links gewende leeuw in het veld, binnen parelcirkel
+ MONET' • NOV' • LEWE' •
kz. lang glad gevoet kruis met een ringetje in elk kwadrant, doorbreekt parelcirkel
SIT – NOM – DNI – BEN

L6 1471 stuiver (vlieger)

Zilver – 2,7 g – 28 mm

P 4.006a

Deze munt niet aangetroffen

L7 1472 stuiver (vlieger)

Zilver – 2,6 g – 28 mm

vdCh V-1, P 4.006b

7 bekende exemplaren incl. varianten: FM, KBR, NMD, NNC (2 ex.), PV, SMV

3 voorzijde- + 3 keerzijdestempels

- a vz. dubbelkoppige adelaar met stadswapen van Leeuwarden aan de voeten, binnen parelcirkel
+ MONETA : NOV : - LEWARD'SIS :
- kz. lang dubbellijnig kruis met rozet in het hart, doorbreekt parelcirkel
ANNO : - DOMIN' * - M : CCCC - : LXXXII *
- b kz. ANNO : - DOMIN - M : CCCC - * LXXXII *
- c vz. + MONETA : NOV : - LEWARDENS :
- kz. ANNO : - DOMIN' * - M : CCCC - LXXXII
- d vz. + MONETA : NOV : - LEWARDENS :
- kz. ANNO : - DOMIN' * - M : CCCC - : LXXXII
- e kz. ANNO : - DOMIN' * - M : CCCC - LXXXII *

L8 1473 stuiver (vlieger)

Zilver – 2,6 g – 28 mm

vdCh V-3, P 4.006c

4 bekende exemplaren incl. varianten: FM, NNC, PV (2 ex.)

foto NNC

- vz. dubbelkoppige adelaar met stadswapen van Leeuwarden aan de voeten, binnen parelcirkel
+ MONETA : NOV : * - : LEWARD'SIS *
- kz. lang dubbellijnig kruis met rozet in het hart, doorbreekt parelcirkel
ANO : D - OMIN : M - CCCC : L - XXXIII :

L9 z.j. (circa 1471-1473) plak (scheisken)

Zilver – 0,6 g – 19 mm

vdCh V-2, P 4.007

5 bekende exemplaren incl. varianten: FM, NNC, OB, PV, SMB

- vz. dubbelkoppige adelaar met stadswapen van Leeuwarden aan de voeten, binnen parelcirkel
* MONETA : N - OV : LEWE' *
- kz. lang glad gevoet kruis met op het hartschild een dubbelkoppige adelaar, doorbreekt parelcirkel
SIT : - NOM' * - DNI' * - BEN :

L10 z.j. (circa 1471-1473) plak (scheisken)

Zilver – 0,7 g

3 bekende exemplaren incl. varianten: FM, OB, PV

- a vz. dubbelkoppige adelaar met stadswapen van Leeuwarden aan de voeten, binnen parelcirkel
+ **MONETA** * **NOV** – **LEWARDEN**
kz. lang glad gevoet kruis met op het hartschild een dubbelkoppige adelaar, doorbreekt parelcirkel
* **SIT** * – * **NOM** – **DOMI** * – **BENE** *
- b vz. + **MONETA** * **NOV** – **LEWARDEN**
kz. **SIT** * – **NOM** * – **DOMI** * – **BENE**

L11 z.j. (circa 1471-1473) plak (scheisken)

Zilver – 0,4 g – 18 mm

P 4.008

3 bekende exemplaren incl. varianten: FM, OB, PV

- vz. dubbelkoppige adelaar met stadswapen van Leeuwarden aan de voeten, binnen parelcirkel
MONETA [.....] **LEWARDEN**
kz. lang glad gevoet kruis met op het hartschild een dubbelkoppige adelaar, doorbreekt parelcirkel
SIT – **NOM** – **DOMI** – **BE**[...]

L12 z.j. (circa 1471-1473) halve plak (half scheisken)

Zilver – 0,38 g

vdCh V-4, P 4.009

2 bekende exemplaren incl. varianten: FM, OB

- vz. dubbelkoppige adelaar met stadswapen van Leeuwarden aan de voeten, binnen parelcirkel

MONETA LEWERDE

- kz. kort glad gevoet kruis, binnen parelcirkel
SIT NOM DNI BENEDIT

L13 1487 jager

Zilver – 2,9 g – 26 mm

P 4.010

2 bekende exemplaren incl. varianten: FM, NNC

foto NNC

- vz. dubbelkoppige adelaar met twee schuin geplaatste stadswapens, rechts leeuw, links dubbele adelaar, binnen parelcirkel
✠ MONO' • CIVIT – A – T LEWERDEN
- kz. lang glad gevoet kruis met op het hartschild een dubbelkoppige adelaar, doorbreekt dubbele parelcirkel
SIT * NO – MEN * D – OMIN – ADICTV
AN' * D – OMI' * – M * CC – CC * 87

L14 1487 stuiver (vlieger)

Zilver – 1,8 g

P 4.011

5 bekende exemplaren incl. varianten: FM, NMD, OB (2 ex.), PV

foto NNC

- vz. dubbelkoppige adelaar met stadswapen van Leeuwarden aan de voeten, binnen parelcirkel
✠ MONETA * NO – LEWERDEN
- kz. lang dubbellijnig gebloemd kruis met rozet in het hart, doorbreekt parelcirkel
ANNO – DOMI – NI * MC – CCC * 87

L15 1487 butken (halve vlieger)

Zilver – 0,9 g – 21 mm

vdCh V-6, P 4.013

4 bekende exemplaren incl. varianten: FM, NNC, PV (2 ex.)

foto NNC

vz. Stadswapen van Leeuwarden, binnen parelcirkel

+ MONETA * NOVA * LEWARDEN

kz. lang glad gevoet kruis met op het hartschild een dubbelkoppige adelaar, doorbreekt parelcirkel

ANNO – DOMI – NI * MC – CCC87

L16 1487 vuurijzer

Zilver – 2,7 g – 28 mm

vdCh V-5, P 4.014

5 bekende exemplaren incl. varianten: FM (2 ex.), KBR, NNC, PV

foto NNC

vz. links gewende leeuw, met vijfdelig wapenschild, in veld 1 en 4 een dubbelkoppige adelaar, in veld 2, 3 en het hartschild een naar links gaande leeuw, binnen parelcirkel

* MONETA * NOVA * LEWARDEN

kz. kort gebloemd kruis met rozet in het hart, binnen parelcirkel

* ANNO * DOMINI * M * CCC * 87

L17 1491 butken (halve vlieger)

Zilver – 1,8 g – 24 mm

P 4.012

2 bekende exemplaren incl. varianten: NNC, OB

foto NNC

- vz. dubbelkoppige adelaar met stadswapen van Leeuwarden aan de voeten, binnen parelcirkel
+ MON * NOV * LEWARDIE *
- kz. lang dubbellijnig kruis met rozet in het hart, doorbreekt parelcirkel
ANNO DOMI MCCC - CXCI

L18 1491 plak (scheiskens)

Zilver – 0,8 g – 20 mm

6 bekende exemplaren incl. varianten: FM, OB (3 ex.), PV (2 ex.)

2 voorzijde- + 3 keerzijdestempels

- a vz. dubbelkoppige adelaar met stadswapen van Leeuwarden aan de voeten, doorbreekt parelcirkel
+ MON * NOV * LEWARD
- kz. lang glad gevoet kruis met op het hartschild een dubbelkoppige adelaar, binnen parelcirkel
AN * D - NI * M - CCCC - CXCI *
- b kz. lijkt geen hartschild te hebben, deze munt is ook lichter dan de andere exemplaren

L19 1491 halve plak (half scheiskens)

Zilver – 0,5 g – 14 mm

1 bekend exemplaar: PV

- vz. dubbelkoppige adelaar met stadswapen van Leeuwarden aan de voeten, binnen parelcirkel
+ MON NOV * LEWARD
- kz. kort glad gevoet kruis met op het hartschild een dubbelkoppige adelaar, binnen parelcirkel
ANNO DOMI MCCCXC

L20 1492 vuurijzer

Zilver – 2,3 g – 27 mm

P 4.015

2 bekende exemplaren: NNC, PV

foto Künker

- vz. links gewende leeuw, met stadswapen van Leeuwarden, binnen parelcirkel
 ✦ MONETA' * NOV' * LEWARDENSIS
- kz. kort gebloemd kruis met rozet in het hart en L – Ɔ – W – Ɔ in de kwadranten, binnen parelcirkel
 ✦ ANNO' * DOMINI' * M' * CCCC' * XCII

L21 1492 plak (scheiksen)

Zilver – 0,7 g – 12 mm

1 bekend exemplaar: OB

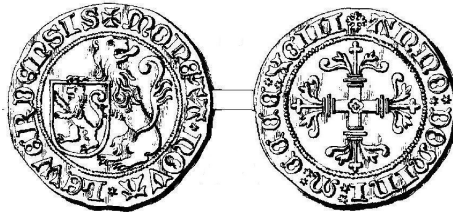
- vz. dubbelkoppige adelaar met stadswapen van Leeuwarden aan de voeten, binnen parelcirkel
 + MON' * NOV' * – LEWARD
- kz. lang glad gevoet kruis met op het hartschild een dubbelkoppige adelaar, doorbreekt parelcirkel
 AN' * D – NI * M – CCCC – XCII

L22 1493 vuurijzer

Zilver – 27 mm

vdCh V-8, P 4.16b

Alleen de aftekening is bekend

- vz. links gewende leeuw, met stadswapen van Leeuwarden, binnen parelcirkel
 ✦ MONETA' * NOV' * LEWARDENSIS
- kz. kort gebloemd kruis binnen parelcirkel
 ✦ ANNO' * DOMINI' * M' * CCCC' * XCII

L23 1494 plak (scheiskens)

Zilver – 0,65 g – 19 mm

3 bekende exemplaren incl. varianten: FM, OB, PV

vz. dubbelkoppige adelaar met stadswapen van Leeuwarden aan de voeten, binnen parelcirkel

✠ MON' * NOV' * LEWARD' *

kz. lang glad gevoet kruis met op het hartschild een dubbelkoppige adelaar, doorbreekt parelcirkel

AN' * D – NI' * M – CCCC – XCIII

Sneek

S1 z.j. (circa 1455-1457) stuiver (vlieger)

Zilver – 2,5 g – 27 mm

vdCh V-1 of XVIII-3, P 5.001

19 bekende exemplaren incl. varianten: FM (4 ex.), FSM (2 ex.), KBR, NMD, NNC, OB, PV (8 ex.), SMB

10 voorzijde- + 9 keerzijdestempels

a vz. stadswapen van Sneek, binnen parelcirkel

✠ MONETA * NOV * SNEKENSIS

kz. lang dubbellijnig kruis met S schuin naar rechts in het hart, doorbreekt parelcirkel

✠ IN * HOC * SIGNO – VICES

b kz. S in hart van het kruis schuin naar links
VICES

c kz. S in hart van het kruis schuin naar links
VICES

d vz. interpunctie * in plaats van 8

kz. interpunctie * in plaats van 8

S2 z.j. (ca 1455-57) half butken (kwart vlieger)

Zilver – 0,8 g – 19 mm

vdCh V-2, P 5.002

4 bekende exemplaren incl. varianten: FM, NNC, PV (2 ex.)

2 voorzijde- + 2 keerzijdestempels

- a vz. stadswapen van Sneek, binnen parelcirkel
+ MONETA : NOVA : SNEHENSIS
- kz. lang dubbellijnig kruis met S in het hart en S – N – A – B in de kwadranten, doorbreekt parelcirkel
+ IN ◦ – HOA ◦ – SIGNO – VICES
- b vz. duidelijke scheidingslijn in het wapenschild zichtbaar

S3 z.j. (circa 1455-1457) half butken (kwart vlieger)

Zilver – 0,5 g – 15 mm

1 bekend exemplaar: FSM

- vz. stadswapen van Sneek, binnen parelcirkel
+ MONETA : NOVA : DE : SNEHEN
- kz. lang dubbellijnig kruis met S in het hart, doorbreekt parelcirkel
+ BAN – D[...] – QV + VA – NIT I

S4 1476 stuiver (vlieger)

Zilver – 2,4 g – 27 mm

P 5.003a

5 bekende exemplaren incl. varianten: CMU, FM, PV (2 ex.), SMV

3 voorzijde- + 4 keerzijdestempels

- a vz. stadswapen van Sneek omgeven door zes ringetjes, binnen parelcirkel
+ MONETA : NOVA : SNEHENSIS
- kz. lang dubbellijnig kruis met in het hart een schuin naar links staande S, doorbreekt parelcirkel
◦ ANNO ◦ – DOMIN ◦ – MCCCC ◦ – LXXXVI ◦

- b kz. $\text{ANNO} \text{ } \text{S} - \text{DOMIN} - \text{MCCCC} - \text{LXXVI}$
- c kz. S in hart van het kruis schuin naar rechts
 $\text{ANNO} \text{ } \text{S} - \text{DOMIN} - \text{MCCCC} - \text{LXXVI} \text{ } \text{S}$
- d kz. S in hart van het kruis schuin naar rechts
 $\text{ANNO} \text{ } \text{O} - \text{DOMIN} - \text{MCCCC} - \text{LXXVI} \text{ } \text{O}$

S5 1477 stuiver (vlieger)

Zilver – 2,4 g – 28 mm

vdCh XXII-1, P 5.003b

25 bekende exemplaren incl. varianten: CMU (4 ex.), FM (4 ex.), FSM, NNC, OB, PV (3 ex.), SMV (11 ex.)

Foto NNC

8 voorzijde- + 15 keerzijdestempels

- a vz. stadswapen van Sneek omgeven door zes ringetjes, doorbreekt parelcirkel
 $\text{M} \text{ } \text{MONETA} \text{ } \text{S} \text{ } \text{NOVA} \text{ } \text{S} \text{ } \text{SNEKENSIS}$
- kz. lang dubbellijnig kruis met een staande S in het hart, binnen parelcirkel
 $\text{ANNO} \text{ } \text{O} - \text{DOMIN} - \text{MCCCC} - \text{LXXVII}$
- b kz. $\text{O} \text{ } \text{ANNO} \text{ } \text{O} - \text{DOMIN} - \text{MCCCC} \text{ } \text{O} - \text{LXXVII}$
- c kz. S in hart van het kruis naar rechts gedraaid
 $\text{ANNO} \text{ } \text{O} - \text{DOMIN} - \text{MCCCC} \text{ } \text{O} - \text{LXXVII}$
- d vz. $\text{S} \text{ } \text{SNEKENSIS} \text{ } \text{S}$
- kz. S in hart van het kruis naar rechts gedraaid
 $\text{O} \text{ } \text{ANNO} \text{ } \text{O} - \text{DOMIN} - \text{MCCCC} \text{ } \text{O} - \text{LXXVII}$
- e kz. S in hart van het kruis liggend
- f kz. S in hart van het kruis naar links gedraaid

S6 1478 stuiver (vlieger)

Zilver – 2,3 g – 28 mm

P 5.003c

18 bekende exemplaren incl. varianten: CMU (3 ex.), FM, FSM, KBR, NNC (2 ex.), OB (2 ex.), PV, SMB, SMV (6 ex.)

3 voorzijde- + 6 keerzijdestempels

- a vz. stadswapen van Sneek, omgeven door zes ringetjes, binnen parelcirkel
 kz. $\text{✠ MONETA : NOV : SNEKENSIS}$
 kz. lang dubbellijnig kruis met S in het hart, doorbreekt parelcirkel
 $\text{ANNO - DNI : M - CCCC : L - XXXVIII}$
- b vz. $\text{✠ MONETA : NOV : SNEKENSIS :}$
 kz. $\text{ANNO - DNI : M - CCCC : L - XXXVIII}$
- c vz. $\text{✠ MONETA : NOV : SNEKENSIS :}$
- d kz. $\text{ANNO - DNI : M - CCCC : LXXXVIII :}$

S7 z.j. (circa 1476-1478) half butken (kwart vlieger)

Zilver – 0,7 g – 18 mm

P 5.004

3 bekende exemplaren incl. varianten: NNC, OB, PV

- a vz. stadswapen van Sneek omgeven door vier stippen, binnen parelcirkel
 kz. $\text{✠ MONETA : NOV : SNEKENSIS}$
 kz. lang dubbellijnig kruis met een lelie in het hart, doorbreekt parelcirkel
 $\text{GRVH - FVGAT - OMNE - MALV}$
- b vz. stadswapen van Sneek omgeven door zes stippen

S8 1492 jager

Zilver – 2,5 g – 26 mm

vdCh V-3, P 5.005

5 bekende exemplaren incl. varianten: FM (2 ex.), NNC, PV, SMB

1 voorzijde- + 2 keerzijdestempels

vz. stadswapen van Sneek, binnen dubbele parelcirkel

+ MONETA * NOVA * SNEHENSIS
* ANNO * DNI * M * CCCC * XCIII

kz. lang glad gevoet kruis, doorbreekt dubbele parelcirkel

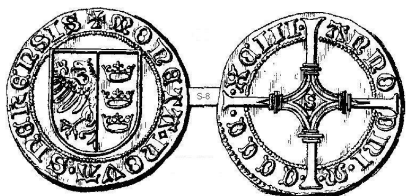
DA * PA - CA * DN * - I * DIEB - NRIS *
QZ * NO - E * A * Q - PVGT - P * NO

S9 1493 stuiver (vlieger)

Zilver – 25 mm

vdCh V-4, P 5.006

Alleen de aftekening is bekend

vz. stadswapen van Sneek, binnen parelcirkel

+ MONETA * NOVA * SNEHENSIS

kz. lang dubbellijnig kruis met S in het hart, doorbreekt parelcirkel

ANNO - DNI * M - * CCCC * - XCIII

S10 1493 half butken (kwart vlieger)

Zilver – 0,6 g – 16 mm

P 5.007

2 bekende exemplaren: FM, PV

vz. stadswapen van Sneek, binnen parelcirkel

* MONETA * NOVA * SNEH * *

kz. kort gebloemd kruis met in het hart een ster, binnen parelcirkel

DA * [PADEM * DOMI]NE * 93

Workum

W1 (circa 1490) groot z.j. (stuiver)

Zilver – 1,7 g

vdCh V, P 6.001

1 bekend exemplaar: FM

- vz. gekroond stadswapen van Workum, binnen parelcirkel
MONETA + NOV + WOLDERISV ‡
- kz. kort gebloemd kruis, binnen parelcirkel
‡ NOMEN + DNI + BENEDICTV